۱۰۵

طبع اول

۵۰۰ جلد

محبوب السیر یا نگارستان آصفی

مشتمل بر احوال تاریخی ریاست فرخندہ بنیاد حیدرآباد و آئین فرمان والی اعلیٰ حضرت حضور پر نور بندگانعالی متعالی آصفجاہ
نظام الدولہ نظام الملک میر محبوب علیخان بہادر فتح جنگ جی سی ایس آئی۔ جی سی بی۔ ادام اللہ اقبالہم

مصنفہ

نواب عزیز جنگ بہادر وظیفہ یاب خدمت اول تعلقداری و رکن مجلس طبابت و صفائی حیدرآباد بطریق تتمیم تالیف منشی سید التفات حسین خان مرحوم

۱۳۲۲ ہجری

عزیز المطابع حیدرآباد

۱۳۱۵ فصلی

قیمت فی جلد

فہرست مضامین محبوب السیر و نگارستان آصفی

مضامین محبوب السیر

مضامین نگارستان آصفی

کوائف اعیان وارکان سرکار دولت مدار آصفیہ

از اہل اسلام

امرار

بیان خاص

از اہل ہنود

محبوب السیر

مشتمل بر آئین انتظامات عہد میمنت مہد بست سالہ فرمان روائی آصفجاہ سادس
اعلیحضرت قوی شوکت حضور پرنور بندگانعالی متعالی مدظلہ العالی والی ریاست حیدرآباد دکن

مصنفہ

نواب عزیز جنگ بہادر وظیفہ یاب حسن خدمت
اول تعلقہ داری سرکار عالی و رکن مجلس طبابت و رکن صفائی

۱۳۱۵ ف

عزیز المطابع حیدرآباد
۱۳۲۳ ہجری

بسم اللہ الرحمن الرحیم

دعای دولت سلطانست حمد یزدانی — کہ سایہ گستر خلق ست ظلّ سبحانی
بشکر نعمت خالق ترا مذاقی نیست — ولیّ نعمت خود را اگر نمیدانی

صلوٰۃ اللہ علی النبی الکریم و علی آلہ الکرام و اصحابہ العظام۔

اما بعد۔ بندۂ با وفا خاکپاے ارباب صفا احمد عبد العزیز ولاؔ۔ المخاطب بہ خان بہادر عزیز جنگ وظیفہ یاب حسن خدمت سرکار نظام خلد اللہ ملکہ و دولتہ اِلے یوم القیام مے خواہد کہ بیادگار جشن مبارک چہل سالۂ عمر حضرت قدر قدرت قوی شوکت اعلیحضرت حضور پرنور بندگانعالی متعالی مدظلہ العالی آصف جاہ سادس نظام الدولہ نظام الملک میر محبوب علیخان بہادر فتح جنگ جی۔ سی۔ یس۔ آئی۔ جی۔ سی۔ بی۔ فرمان رواے سلطنت حیدرآباد دکن صانہ اللہ عن الشرور والفتن اوراقے چند بر صفحہ روزگار بگذارد۔

بنائے علیہ دو کتاب مبسوط در فن قانون مسمی بہ خزینۂ فینانس وحساب و صدر مجموعہ قوانین مال درہمین سال تالیف کرد کہ حلیۂ اشاعت دربرکشیدہ است ۔ و کتابے کہ درہمین یادگار ہمایون بفن لغت نوشتہ ام **آصف اللغات** نام دارد کہ لغتی است جامع الفاظ مفردہ و مرکبہ و اصطلاحات و مقولہ ہاے عجم و امثال ۔ زبان فارسی با ترجمہ محاورۂ اردو ۔

این نسخۂ آخر الذکر تالیفے ست بسیط کہ اختتامش را اگر حیات مستعارم وفا کند در بست جلد صورت پذیرد الآن جلد اولینش زیر اشاعت ست ۔
ہمدرین اثنا کتابے نایاب بدست آمد کہ **نگارستان آصفی** نام دارد نتیجۂ جانکاہی منشی سید التفات حسین خان مرحوم میر منشی رسیڈنسی ست کہ فرزانہ مولف در سنہ ۱۲۲۸ ہزار و دو صد و بست و ہشت ہجری در احوال رؤسا و امرائے سلطنت آصفیہ تالیفش کردہ ۔ بندۂ حقیر بسلسلۂ یادگار جشن ہمایون این نسخہ را ہم در خور اشاعت می پندارد وحصۂ از وقت خود بہ تکمیل این کار ہم مے گمارد ۔
بر ضمیر منیر ناظرین حقیقت شناس مخفی مباد کہ ولی نعمت ما اعلحضرت دام اقبالہم و ابداً ششمی فرمان رواست از حضرت مغفرت مآب آصف جاہ اول نور اللہ مرقدہ ۔
صاحب نگارستان آصفی سلسلۂ مرشدزادگان حضرت مغفرت مآب را تا بہ حضرت مغفرت منزل میر اکبر علیخان سکندر جاہ میرساند کہ تالیف کتاب در عہد فرمانروائی اوست و بضمن مرشدزادگانش میر فرخندہ علیخان ناصر الدولہ را ہم ذکر میکند کہ در وقت

تالیف کتاب مذکور بست و سه ۲۳ ساله عمر داشت و پس از رحلت پدر بزرگوار خود مسند آرای حکومت دکن گردیده در ۱۲۷۳ھ ہزار و دو صد و ہفتاد و سه ہجری داعی اجل را لبیک گفت و بغفران منزل ملقب شد و پس از آن زمام سلطنت بدست خلف الرشید میر تہنیت علیخان افضل الدوله در آمد که پدر بزرگوار آقاے نعمت ما بود رحلتش بعمر چہل و دو سال در ۱۲۸۵ھ ہزار و دو صد و ہشتاد و پنج ہجری واقع شد و لقبش بعد ممات مغفرت مکان ست نور الله مرقده ۔

مرشدزادهٔ بلند اقبالش ہمین جان عالم و محبوب خلائق ست که در ظل عاطفتش روزگار بسر مے بریم خدایش نگہدارد که ذات ستوده صفاتش از ہمهٔ صفات متصف ست دو سال و ہفت ماہه عمر داشت که سریر آرای سلطنت آصفیه گردید صاحبان تاریخ این روز ہمایون را پانزده تاریخ از ماه ذی القعده ۱۲۸۵ھ ہزار و دو صد و ہشتاد و پنج گفته اند بزمان طفولیتش وزیر اعظمش سر سالار جنگ مختار الملک زمام حکومت را بدست داشت و علم نیک نامی برافراشت و متکفل مہام سلطنت بود و گوی سبقت از ہمهٔ معاصرین خود ربوده ۔ عمدة الملک شمس الامرا امیر کبیر را نائب حضور مینامیدند ۔ گزشت ہرچه گزشت که مؤلف حقیر ہمه جزرومد این دریا را برای العین دیده است و صیت نیک نفسی این سلطان نمک شناس عالمی بگوش ہوش شنیده است که دفتر تاریخ از واقعات این مدت مملوست ۔

بالآخر در ۱۳۰۱ھ ہزار و سه صد و یک ہجری بتاریخ ہفتم ربیع الثانی زمام اختیار بدست

مختار سلطنت درآمد ہمین جشن اولین بود کہ فی الواقع نصیب شد بندہ حقیر کہ در وقت این جشن ہمایون بملازمت صرف خاصش سر تفاخر برمے افراشت قطعہ تاریخش ببارگاہ سلطانی بگزاشت و بذریعہ تحریر مستر کلارک بحصول اعزاز شکریہ آن گوے سبقت از معاصرین خود در بود و ہو ہذا

میر محبوب علیخان شاہِ والا منزلت ۱۸۸۴ع	حکمران شد شاد از احسان خلاق من ۱۸۸۴ع
چار تا سالش نویسد پنجہ کلک ولا ۱۲۹۲	مملکت آرائی ہمایون باد ای شاہ دکن ۱۳۰۱ ہجری

۔ حیف ست کہ در آن زمانہ دیرینہ نمک خوارش سالار جنگ جہان فانی را گزاشتہ و از صفحہ عالم فانی گزشتہ بود ۔ آقاے نعمتِ ماہمین پورش لایق علیخان را بہ وزارت گرفت و بمناصب آبائیش بنواخت واز پدرش یک قدم پیش ملقب بہ عماد السلطنہ ساخت مضی ما مضی فاعتبروا یا اولی الابصار ۔ نمیخواہم کہ این جملہ معترضہ سلسلۂ بیان مرا از مقصد اصلی دور دارد بالجملہ قلمدان وزارتش مرۃً بعد اخرے بدست خانہ زاد دانش درآمد و حالا مہاراجہ یمین السلطنہ سرکشن پرشاد بہادر کفیل آنست ۔ اما این ہمہ مشکلات را کہ از عزل ونصب وزرا یوماً فیوماً پیش پایش فتاد ہمین یک ذات با برکاتش بود کہ برخود آسان کرد و الی الآن بنفس نفیس خود امورجزئی و کلی را نگران ست ۔ ہمدرین موقع میخواہم کہ آئین فرمان روائیش را مشت نمونہ از خروارے ہدیۂ ناظرین باتمکین کنم تا بر اوراق تاریخ انتخاب کارنامہ اش یادگارے را ماند ۔

زیبا بود بفرقِ دکن سروری ترا	گردن کشان بحکم تو سر بر زمین کنند
رای تو در مصالح ملکی مسلم است	کار آگہان بکار تو صد آفرین کنند

آئین لیجس لیٹو کونسل ازبراے استمداد در مہام سلطنت وامور سترگ ریاست بمصداق وشاورہم

فی الامر مجلسے خاص از امرای عظام دربار خویش منعقد فرمودہ است کہ لجس لیٹو کونسل نام دارد و این کونسل خصوصیتی با ہیچ سررشتۂ خاص ندارد کہ مقصودش عام ست ۔ مدار المہام وقت بصدر نشینی این مجلس ممتاز است و سہ تا معین المہامان سلطنت برکنیت این جلسۂ متفقہ سرفراز ۔ در مقدماتیکہ نوعیت آن از اقتدار مدار المہام بیرون ست یا در آراے معین المہام و مدار المہامش اختلافے ناموزون درہمچو مواقع از ہمین مجلس اعظم کار میگیرند و روداش را بغرض اطلاع بصورت فیصلۂ آخرہ ببارگاہ اقدس خود بدولت می کشند و گاہ باشد کہ فرمانروای ما باقتدار اعظم خویش مقدمۂ خاص را ہم سپرد این مجلس می فرماید تا نتیجہ از آراے مشیران خاص برآید ۔ فرمان روای ما در مہمات سلطنت خود حکم منفردہ قضا شیم را باوجود اقتدار شاہی در قبضۂ اقتدار خویش نگہداشتہ است اکثر مہمات را بمشورت جان نثاران اعظم دولت گماشتہ ۔ و این اولین یادگار عہد میمنت عہد او باشد کہ بنیاکانش از ہمچو ذرائع کم کارے گرفتہ اند ۔

سالانہ مصارف این کونسل ورای مشاہرۂ ارکانش کہ از این صیغہ تعلق ندارد تا بپانزدہ ہزار روپیہ میرسد ۔

ای قدر قدرت بدست اقتدار جزو کل	لیک دست قدرتت نگرفتہ کار از اقتدار
گرچہ از رایت سبق گیرند اُستادان دہر	لیک رایت مشورت را دوست میدارد بکار

آئین مجلس وضع قوانین | انعقاد این مجلس نتیجۂ پابندی خیال و انضباط طبیعت اوست کہ ہر یک کار را بحسن اصولش پسند می کند ۔ این مجلسی ست وسیع الارکان کہ از عہدہ داران سررشتہ ہای مختلفہ ترتیبش دادہ اند و تعدادے معین از امرا و وکلای ریاست ہم بحیثیت ارکین گرفتہ اند

مقصود اصلی واضع این مجلس جز این نیست که حقوق رعایا را بحفاظت گیرد و در میزان عدل توانائی بر ناتوانے تفوق نه پذیرد۔ مدار المهام سلطنت را به صدر نشینی این مجلس حکم داده و بر روے همه ارکان در آزادی راے کشاده و هر مسودهٔ مرتبه را بر سبیل اعلان بمشاهدهٔ خاص و عام میکشند تا بر قبائح آن رعایا را موقعهٔ نکته چینی بدست آید و اعتراض معترض را باز به مجلس برند تا نتیجه ازین طرز عمل برآید۔

بسیارے از قوانین و ضوابط هر یک سر رشته بمجالس شاهی و مشاورتی این مجلس مرتب و مدوّن گردیده است و کار بجاے رسیده که رعایا را بحیثیت حقوق خود اطمینان کلی در دل و بر خود آزادی و سائر رفاه چاره کار را ذریعهٔ حاصل ست۔

و سالانه خرچ این مجلس زائد از پنجاه هزار روپیه در مصارف خزانهٔ شاهی داخل۔

اے نگهدار حقوق عالم	خالق دهر نگهبان تو باد
وے شه واضع قانون رکن	بانی ارض و سما یار تو باد

آئین انتظام داخل و مخارج

آئین داخل و مخارج ملکش انتظام صیغهٔ فینانس نام دارد و صدارت عظمیٰش به تحت وزیر اعظم خود به معین المهام فینانس می سپارد که دفترش خیلے وسیع ست و عمارتش رفیع۔ اگرچه این دفتر را معتمد فینانس نامند ولیکن فی زماننا معتمدے مقرر نیست۔ مددگارانش بلا توسط معتمد کار بملاحظه معین المهام این صیغه می کنند۔ اقتدارانش همچو دیگر معین المهامان هر یک سر رشته معیّن و لوازم کار و فرائضش ذریعهٔ دستور العمل خاص مدوّن و در هر سر رشتهٔ خاص حکم داده است که مسائل فینانس را که خارج از اقتدار معین المهام متعلق باشند بدین دفتر سپارند و حکم این

دفتر را واجب العمل شمارند ۔ معین المہام فینانس امور خارج از اقتدار خود از مدار المہام سلطنت استصواب می کند و در بعض مسائل خاص بتوسط مدار المہام عرضداشت خود را بہ بارگاہ ولی نعمت می کشد ۔ ترتیب حسابات داخل و مصارف ریاست را از دفتر صدر محاسب کار میگیرد و نگرانی عامہ اش حسن انتظام صورت مے پذیرد ۔ خزانہ عامرہ ہم بتوسط صدر محاسب بہ تحت اوست و انتظام عامۂ دار الضرب و کاغذ مہور و معادن و ریلوے ہم متعلق بدوست ۔ در آغاز سال بترتیب موازنۂ ریاست کہ در زمانہ سلف سبیل بندش نام بود می پردازد و بر ختم ہر یک سال نگرانی جمع و خرچ می سازد ۔ کاغذ اول الذکر احتیاج منظوری والی ریاست ۔ و حساب آخر الذکر مستوجب ملاحظۂ اعلحضرت قرار دادہ اند ۔

فرائض تنقیح مقدم و موخر مصارف خزائن ممالک محروسہ را تفویض صدر محاسب فرمودہ و نگرانی عامہ را در فرائض معین المہام فینانس شامل نمودہ ۔

سالانہ مصارف تنقیح و نگرانی عامہ با دفتر فینانس و صدر محاسبی و خزانہ تا بہ چار لک روپیہ میرسد کہ شعبۂ از انتظام مملکت اوست ۔

داری در انتظام ریاست توجہے		ہر خدمتے ز سلطنت کاردان گرفت
افزون شود مراتب عمر تو در حساب		از ہر گرہ کہ رشتہ عمر روان گرفت

تخمینہ جمع و خرچ ریاستش ہم درین موقع ہدیۂ ناظرین باصفاست تا جویندگان دریابند کہ ہمہ محاصل ملکش وقف ضروریات رعایاست ۔

جمع						خرج					
نمبر	مدات جمع	رقم				نمبر	مدات خرج	رقم			
		کرور	لاکھ	ہزار	روپیہ			کرور	لاکھ	ہزار	روپیہ
١	٢	٣	۴	۵	٦	١	٢	٣	۴	۵	٦
١	مالگذاری	ﮈ	لے	للعہ	الملکہ	١	انتظام سررشتہ مالگزاری	.	لویسہ	للوسہ	سما
٢	کرورگیری	.	ےصہ	دعـ	لمکہ	٢	انتظام سررشتہ کرورگیری	.	صہ	دلعـ	لکا
٣	مسکرات	.	مولعو	موعـ	.	٣	انتظام سررشتہ مسکرات	.	.	مللعو	.
۴	جنگلات	.	للعہ	موسہ	الملکہ	۴	انتظام سررشتہ جنگلات	.	لک	دعـ	مار
۵	کاغذ مختوم	.	امعہ	یعـ	سما	۵	انتظام سررشتہ مختوم	.	.	صہ	ملکے
٦	معدنیات	.	ﮈ	معمـ	الملکہ	٦	انتظام سررشتہ معدنیات	.	.	معمـ	الملکہ
٧	رجسٹریشن	.	.	دیسہ	.	٧	انتظام سررشتہ رجسٹری	.	.	یللعو	صما
٨	برار	.	دیسہ	للوسہ	ما	.	.	.	.	.	.
٩	ٹپہ	.	لک	یسہ	ما	٨	انتظام سررشتہ ٹپہ	.	ے	للعو	.
١٠	دارالضرب	.	.	.	لا	٩	انتظام سررشتہ دارالضرب	.	ﮈ	لوعـ	لمکہ
١١	عدالت و محابس	،	ﮈ	للوللو	صما	١٠	انتظام سررشتۂ عدالت و محابس	.	لعـ	مدسہ	.
١٢	کوتوالی و تعلیمات	.	صہ	سہ	.	١١	انتظام سررشتہ کوتوالی و تعلیمات	.	للعو	رلـ	لمکہ
.	وطبابت وغیرہ	.	.	.	.	.	وطبابت وغیرہ ـــ	.	.	.	.
١٣	ریلوے	.	ےسہ	لعمہ	ما	١٢	انتظام ریلوے	.	للوللو	صہ	ما

۱۴۱	متفرقات	.	اھ	لعـ	.	۱۳	انتظام عطیات از قسم منصب و رسوم	.	مويـ	مـ	لمـ
						.	و وظائف و معمولات مذہبی وغیرہ	.	.	.	.
						۱۴	انتظام خلعت و تواضع و متفرق	.	عـ	ـد	سما
						۱۵	انتظام ادائے قرضہ	.	ـد	ـلـ	.
						۱۶	انتظام آبپاشی و تعمیرات	.	ـد	لو	ما
						۱۷	انتظام فوج	.	عـ	ـلـ	لمـ
						۱۸	انتظام امداد بہ صفائی وغیرہ	.	ـد	ـ	ما
						۱۹	انتظام واپسی معاوضہ حقداران	.	مـ	للو	صما
						۲۰	انتظام ادائے سود	.	لـ	ھو	صما
						۲۱	انتظام ملکیت و لوازم	.	ـ	ـد	.
						۲۲	متفرقات	.	وللو	لـ	ما
	میزان جمع	لله	للو	لعـ	ما		میزان	للو	مو	للو	

این گوشوارہ مجمل مبنی بر حساب مفصل ست کہ متعلق بہ ہر مد و صدر مد تفصیلی ست و این تبویب کہ صورت گرفتہ است و ترتیب حسابات کہ کسوت تدوین پذیرفتہ نتیجہ بیدار مغزی آقائے نعمت ماست کہ ہر کار را با صولش مے پسندد۔ شایستہ خیالان فرنگ و روشن دماغان با ہوش ہنگ ہم فی زماننا ہمین گونہ انتظام را در فرمانروائی خود پسندیدہ اند۔

آئین انتظام مال طرفہ ماجراست کہ این حدیقۂ چمنستان ریاست در اصول انتظام کار و کشت

رعایا علی الرغم پشیمان بر طریقے عمل پیراست که ساده نگاهان روزگار الوالعزمیش را باعث انحطاط خراج دانند و به نکته حقیقت نه رسند که اصول انتظامش منجر بر استواری فارغ البالی رعایاست که شیخ شیراز گوید

	رعیت چو بیخست سلطان درخت		درخت ای پسر باشد از بیخ سخت	

فرمان روایان سلف از پیداوار حقیقی حصهٔ خاص بخزانهٔ شاهی میگرفتند و انواع رسوم ہمچو دہڑوائی و محترفه و پٹیات مختلفه بر ذمهٔ رعایا ورای خراج زمین قائم میکردند صفحات تاریخ شاهد حال ست و بسیارے از اسناد و فرامین سلف الی الآن مصداق این مقال۔

فرمان روائے ما ممالک محروسه را بمساحت اراضی و تشخیص حیثیت آن باعتبار محاصل ده ساله ماضی بآئینے مشخص کرده است و بجلدوی در تعیین حدود رقبهٔ مقبوضهٔ قابض پے برده که دهقانان ملک حلقهٔ امتنانش بگوش کشیده اند و از مخمصه ہائے بوقلمون فارغ البال در ظل عاطفتش آرمیده غیر از خراج زمین چیزے دیگر بر ذمهٔ شان باقی نمانده۔

زر نقد که برفی بگه یا ایکر بنام دہاره اراضی مقررست نسبت آن با اصل محاصل زائد از سدس نیست۔ اگر باران نه بارد مراعات خاص بار رعایا ملحوظ دارد و بمعافی یک ساله و بر بعضی آیندگی مطالبه و عطائے تقاوی وغیر ذلک رعایت ہا بکار مے آرد۔

وصول زر مالگزاری را قسط بدین وسعت مقررست که مزارع از محاصل اراضی خود متمتع شده خراج ذمگی را ادا می کنند اگر مطالبه شاهی بیباق نه شود در تصفیهٔ آن رعایت های خاص میکنند و اگر نوبت به ضبطی جائداد مزارع رسد استثنای بسیارے از ضروریاتش جائز فرموده اند

بهترین صفت این انتظام مجوزه آن ست که حکمران ما قول و قرار خود را با مزارع نگاه میدارد و نفع و نقصان کاشتکاران را از آنِ خود می شمارد۔

نتیجه همین اصول صحیحت که رقبه مزروعه و آبادی ملک روز افزون ست و رعیت به خوش حالی ممنون۔

ابواب غیر مستقل را بر سبیل هراج به مستاجر میدهند و به وصول قسط واری منت گزاریش می نهند

تقسیم ممالک محروسه اش بر چار حصص قائم ست که هر حصه را صوبه نامند۔ و هر صوبه اش باعتبار حدود ارضی تفریقی خاص دارد و هر تفریقش بضلع موسوم ست و هر یک ضلع با تعلقاتی چند مخصوص ست و در هر تعلقه بتعداد مقرره مواضع و قصبات را شامل کرده اند۔ نگران هر موضع و قصبه شخصی ست که مقدم یا پٹیل نام دارد و پٹواری که عبارت از محاسب موضع باشد شریک اوست۔ هر تعلقه را تحصیلدارے و هر ضلع را تعلقه دارے و هر صوبه را صوبه دارے مقرر است و هر یکے را علی سبیل الترتیب ضابطهٔ مشتهر که عملش محتوی بر آنست۔ صوبه داران هر چهار صوبه به تحت مدار المهام ریاست کار می کند و سلسله مراسلت و مکاتبت را بمعتمدے خاص کرده اند که معتمد صیغه مال نامش نهند۔ هر فرد رعیت را از حکم ماتحت بدرجه ما فوق اختیار مرافعهٔ آن داده اند و سلسله این تا به وزیر اعظم رساند که همین ذات معتمش را مدار المهام سرکار نامند فرمان روای خجسته خصال قناعت بر همین انتظام مال نه میکند که اقتدار اعظمش بر حکم آخرهٔ وزیر اعظم هم نگران است بارک الله و طوّل عمرهٔ

دکن چون نگیرد بهارے چنین
که دارش خدا شهریارے چنین

وزیرش چنان جان نثاری کند		عرق ریزیش آبیاری کند	

فہرستیکہ بذیل میکشم نتیجہ تقسیم حدود ارضی ملک ست ۔ وتفصیل اجمال بیان مصنّف ۔

صوبۂ اورنگ آباد

نشان سلسلہ	نام ضلع	نام تعلقہ	تعداد مواضع	کیفیت دیوانی و جاگیر وغیرہ	
۱	ضلع اورنگ آباد	اورنگ آباد	۱۷۴	دیوانے	جملہ مواضع ضلع اورنگ آباد از علاقات خالصہ دیوانی ریاست ہیں
۲	"	جالنہ پور	۱۵۹	"	
۳	"	خلد آباد	۳۴	صرف خاص	
۴	"	سلوڑ	۵۲	"	
۵	"	گنگا پور	۲۰۴	دیوانی	
۶	"	انبڑ	۱۹۲	"	
۷	"	دیجا پور	۱۳۹	"	
۸	"	کنڑ	۱۹۲	"	
۹	"	بہوکردن	۱۷۵	"	
۱۰	"	پٹن	۱۶۹	"	
۱	ضلع پربہنی	پربہنی	۱۵۰	"	
۲	"	بسمت	۲۱۲	"	
۳	"	کلمنوری	۲۱۴	"	

۴	پربھنی	ہنگولی	۲۰۷	دیوانی	[illegible]
۵	〃	جنتور	۲۸۶	〃	
۶	〃	پاتھری	۱۵۴	〃	
۷	〃	پالم	۱۲۳	صرف خاص	
۱	ضلع بیڑ	بیڑ	۱۶۶	دیوانی	[illegible]
۲	〃	منجھلے گانون	۱۵۶	〃	
۳	〃	مومن آباد	۲۰۱	〃	
۴	〃	آشٹی	۱۲۵	〃	
۵	〃	گیورائی	۱۳۶	〃	
۶	〃	پاٹودہ	۷۱	صرف خاص	
۱	ضلع ناندیڑ	ناندیڑ	۱۹۷	دیوانی	[illegible]
۲	〃	حدگانون	۱۸۰	〃	
۳	〃	بلولی	۱۲۰	〃	
۴	〃	دگلور	۱۷۱	〃	
۵	〃	قندہار	۱۹۸	〃	
۶	〃	مدھول	۱۹۸	〃	

صوبۂ گلبرگہ شریف

۱	ضلع گلبرگہ	گلبرگہ	۱۹۵	دیوانی	جملہ محاصل ضلع گلبرگہ شریف خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	"	اندولہ	۱۳۱	"	
۳	"	چنچولی	۶۸	"	
۴	"	سیرٹم	۹۳	"	
۵	"	کوڑنگل	۱۳۱	"	
۶	"	شاہ پور	۱۱۵	"	
۷	"	شوراپور	۱۴۳	"	
۸	"	یادگیر	۱۲۵	"	
۱	ضلع رائچور	رائچور	۱۴۱	"	جملہ محاصل ضلع رائچور خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	"	عالم پور	۴۷	"	
۳	"	دیودرگ	۱۸۴	"	
۴	"	مانوی	۱۶۴	"	
۵	"	لنگسگور	۱۴۰	"	
۶	"	گنگاوتی	۱۱۸	"	
۷	"	سندہنور	۱۳۹	"	
۸	"	کشتگی	۱۷۶	"	
۱	ضلع عثمان آباد	عثمان آباد	۷۰	صرف خاص	

۲	ضلع عثمان آباد	کلم	۱۳۹	صرف خاص	جملہ محاصل ضلع عثمان آباد خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۳	″	تلجاپور	۱۳۰	دیوانی	
۴	″	اوسہ	۱۱۰	صرف خاص	
۵	″	پریندڑہ	۱۲۱	″	

صوبہ گلشن آباد میدک

۱	ضلع عادل آباد	عادل آباد	۳۹۰	دیوانی	جملہ محاصل ضلع عادل آباد خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	″	سرپور	۳۹۱	″	
۳	″	راجورہ	۱۱۰	″	
۴	″	نرمل	۱۴۱	″	
۵	″	چنور	۱۲۰	″	
۶	″	لکشٹی پیٹھ	۱۲۷	″	
۷	″	ماہور	۱۵۶	″	
۸	″	جنگانون			
۱	ضلع نظام آباد	نظام آباد	۷۸	″	جملہ محاصل ضلع نظام آباد خالص علاقہ دیوانی [illegible]
۲	″	بودہن	۹۷	″	
۳	″	آرمور	۱۳۴	″	
۴	″	کاماریڈی	۱۱۸	″	

۵	نظام آباد	یلاریڈی	۹۵	دیوانی	
۱	ضلع میدک	کلبگور	۸۱	دیوانی	[illegible]
۲	〃	میدک	۱۰۰	〃	
۳	〃	اندول	۱۳۱	〃	
۴	〃	باغات	۸۱	〃	
۵	〃	سدی پیٹھ	۱۳۴	〃	
۱	ضلع محبوب نگر	محبوب نگر	۱۳۲	〃	[illegible]
۲	〃	پرگی	۱۱۴	〃	
۳	〃	کہمتل	۱۴۰	〃	
۴	〃	کلواکرتی	۹۹	〃	
۵	〃	ناگر کرنول	۱۱۲	〃	
۶	〃	امراباد	۶۷	〃	
۱	ضلع بیدر	بیدر	۹۱	〃	[illegible]
۲	〃	کارامونگی	۱۱۷	صرف خاص	
۳	〃	اودگیر	۱۲۳	دیوانی	
۴	〃	راجورہ	۱۹۰	〃	
۵	〃	نلنگہ	۱۳۲	〃	

صوبہ ورنگل

۱	ضلع ورنگل	ورنگل	۱۲۳	دیوانی	[illegible]
۲	"	محبوب آباد	۱۳۸	"	
۳	"	کھمم مٹھ	۱۴۳	"	
۴	"	پاکھال	۱۴۰	"	
۵	"	کلور (مدہرہ)	۱۳۵	"	
۶	"	ایلندا پہاڑ	۴۴	"	
۷	"	پالونچہ	۵۲	"	
۸	"	پٹی ایٹونا کارم (تاڑواری)	۱۵۵	"	
۱	ضلع کریم نگر	کریم نگر	۱۴۳	"	[illegible]
۲	"	جمی کنٹہ	۱۱۷	"	
۳	"	سلطان آباد	۱۲۰	"	
۴	"	جگتیال	۱۷۸	"	
۵	"	سرسلہ	۱۵۴	"	
۶	"	مہادیوپور	۱۳۷	"	
۷	"	پرکال	۱۳۹	"	

۱	ضلع نلگنڈہ	نلگنڈہ	۱۵۷	دیوانی	جملہ محال ضلع نلگنڈہ خالصہ علاقہ دیوانی [illegible]
۲	〃	سوریا پیٹھ	۱۷۳	〃	
۳	〃	چریال	۱۵۴	〃	
۴	〃	کوواڑ	۱۰۰	〃	
۵	〃	مریال گوڑہ	۱۵۳	〃	
۶	〃	دیورکنڈہ	۱۸۷	〃	
۷	〃	بھونگیر	۱۲۰	〃	

تقسیم حدود اراضی ممالک محروسہ اش کہ باغراض رفاہ رعایا صورت گرفتہ است نتیجۂ حسن التفات ولی نعمت است۔ کہ توجہش ہر لحظہ مبذول حال رعیت است۔ وزیر اعظمش سر سالار جنگ اول بنیادے کہ در ضلعبندی ملک نہادہ بود ولی نعمت ما بہ تکمیل آن پرداخت وشمول وخروج دیہات وتقسیم تعلقات را در اضلاع متعلقہ علی محلہ ساخت تا عامہ رعایاے ملک را بجانے مستقر حکام سرشتہ ہاے مختلفہ سہولتے بدست آید وحکام نگران را کیفیت احوال رعایا بہ آسانی کشاید۔

حکمرانان سلف تقسیم ملک را بطرز دیگری پسندیدند و مما ثلث حاتو حصۂ خاص را سرکاری نامیدند ودر ہر یک سرکار پرگنہ ومحال را قائم کردہ انتظام آن را بہ سردیسکھہ وسر دیسپانڈیہ ودیسمکہ ودیسپانڈیہ سپرد فرمودند۔ اصول انتظام شان در اکثر حصص ملک بر تعہد قائم بود وبجاے آنکہ از انتظام امانی کارے گیرند بمعاوضہ مصارف انتظامی بر فی روپیہ محاصل یک ونیم آنہ میگذاشتند پیمایش پختہ وتشخیص حقیقی اراضی را معیارے ورعایا را از حقوق اراضی سرو کارے نبود۔ بدخلی

کاشتکاران از مقبوضات خود شان بهر حیله که مے خواستند میکر دند و بامید منفعت خود اراضی را بزرع

بهم می سپردند۔ اصول انتظام رعیت داری شان موسوم به انتظام بٹائی و تعین حصہ سرکار در پیداوار

منحصر بر خود رائی۔ از صفحات تاریخ می کشاید که مدار آئین انتظام شهنشاه اکبر بر قوانین تودرمل بود

که هر یک کار را بر تخمینه و اندازه می گرفتند و متصدیان دفتر را دخلے کلی درین کارها حاصل بود که یک

حصه ملک را باندازه محاصل ده هزار به امیرے می سپردند و مفوض علیه‌ش با وجود گنجایش گنده

به پریشان حالی بسر مے برد و این تفویض بتحویل را ذریعه بربادی خود می شمرد تا آنکه کار پیمایش از تجهی

ابتداً از جریب رسنی می گرفتند و پس از ان جریب چوبین سر برافراشت و اراضی محاصلی یک کرور

تنگه را به کاشتکار معتبری دادند که کروری نام داشت و از و اقرارے گرفته میشد که در سه سال

آینده رقبه غیر مزروعه را هم به تحت مزروعه در آرد و محاصل اراضی را به حوالت نگذارد۔

اہل تاریخ اعتراف این کرده اند که ازین انتظام سرسبزی آثار سرسبزی ملک پیدا نشد و از مظالم

کرورگان۔ کاشتکاران ملک را بجز بربادی خود شان ثمره بدست نیامد و نوبت بفروخت اولاد شان

رسید۔ فاعتبروا یا اولی الابصار۔ تعداد فراری بر فوقی رعایا تفوق داشت۔ همدران زمان سخن سنجے

از خاصان بارگاه صورت حال را بر صفحه تاریخ گزاشت ؎ در نظر عبرت مرد لبیب را

مار دو سر به که طناب جریب ؏ در زمانه اورنگ زیب انتظام مالگزاری دکن را

برائے مرشد قلی خان خراسانی سپردند که بدیوانی دکن همت خود را برین انتظام ابدی بر گماشته بود

گویند که در هر کار جز رسی را بکار برده بقاعده بٹائی چهارم حصه پیداوار به سرکار می سپرد و به تعین

نرخهای اراضی هم سعی بلیغ بکار میبرد۔ مقدم دیهی که الی الآن بنام پٹیل مالی قائم هست مقرر کرده او ست

صاحب مآثر الامرا برخے از حالاتِ آن می نویسد ولیکن واقعاتیکه از اوراق تاریخ بدست می آید تمثال آن بنماید که در هیچ زمانهٔ سلف اینگونه فراغبالی نصیب رعایاے ملک نبود که در عهد آقاے نعمت ما بچشم دید مصنف این کتاب ست و چرا نباشد که هر منصوبهٔ ضمیر و تعمق فکرش لاجواب ست

آئین انتظام معدلت

انتظام عدالتش بر دو حصه منقسم ست ـ یکی سیاست مدن ست ـ و دیگری فصل خصومات ـ اولینش را باصطلاح ملک فوجداری نامند ـ و آخرینش را دیوانی ـ

دفتر اعلای این هردو در دارالسلطنت دکن عدالت العالیه ممالک آصفیه نام دارد که محکمه ایست مماثل هائی کورٹ مشتمل بر اراکین متعدده که صدارت آن بمیر مجلس موسوم ـ کارپردازانش بر دو نوع کار می کنند ـ (۱) جلسهٔ منفرده (۲) جلسهٔ متفقه ـ اما اجلاس منفرده از براے کار ابتدائی بالاے اقتدار حکام ماتحت و سماعت مرافعه نظار عدالتست ـ و اجلاس متفقه مرافعه اجلاس منفرده را مجاز سماعت ـ این محکمهٔ عالیه را باقتدارات وسیع با معین المهامی متعلق کرده اند که بتحت مدار المهام سلطنت اوست و امضای احکام سرکار و مراسلت را بمعتمدے خاص سپرده اند که متعلق از هر دو ست ـ

سلسلهٔ تحتانی عدالت العالیهٔ سلطنت آصفیه علی سبیل الترتیب ست که بر هر یک صوبه بناظمے متعین و بر هر ضلع و تعلقه عدالتے قائم ـ در بعض حصص از براے کارهاے دیوانی حاکمے خاص مقرر کرده اند که صدر منصف نام دارد و در بعض حصص اقتدارات عدالت را بمددگاران تعلقدار سپرده اند که فرائض خدمت را بجا آرد و علی هذا القیاس در هر تعلقه تقسیمے در منصفین عدالت و تحصیلداران مال ست و حصهٔ از اقتدارات فوجداری در هر یک ضلع و تعلقه نصیب افسران مالگزاری بهمین منوال

از برائے دار السلطنت ہم سیاست و فصل خصومات را جداگانہ دفتر ہاست و بنوعیت ہائے خاص مخصوص بشرع محمدیہ دفترے موسوم بدار القضاست ۔

نفاذ حکم قصاص بدست قدرت والی دولت باشد و محتاج منظوری اعلیٰ حضرت کہ روئداد ثبوتہا زیر عظمتش بترتیب آرار نظارہ ماتحت و تصحیح مجلس عالیہ عدالت بملاحظۂ اقدس مے گزارد و بر تعمیل حکم تعضا شیم قاتل را بکیفر کردار مے سپارد ۔

استحکام حکم عدالت و توسیع ذرائع نصفت مخصوص از عہد مبارک اوست و اشاعت قوانین مذاق رعایا درین باب منحصر بدوست کہ نفس نفیسش ہم اصول معدلت را می پسندد و دامیان ہمت باشاعت آن می بندد ۔ فردے از خاصان بارگاہش ہم با ستشارئے نزند و بر مستثنے را بخفظ مراتب حلقہ بگوش می فگند تعمیل احکام عدالت را بر حاشیہ بوسان ہم روا دارد و ملزم پناہ گیر بارگاہش را اعلیٰ روس الاشہاد بعدالت می سپارد جزاکم اللہ فی الدارین خیرا کثیرا ۔

ولی نعمتم جان نوشیروان ست	کہ نازد بر عہد فرخندہ مہد
سزد گر بدورش بنازد و لا	کہ سعدی بدوران بو بکر سعد

آئین حفاظت جان و مال خلایق نسخۂ ملکش را از زمانہ پیشین شہر بہاست و لیکن چشم بینا می نگرد کہ زمانہ سلف را با زمانہ حال تفاوت از کجا تا بکجاست گویند کہ کوتوالان ریاستش در عہود ماضیہ بدار و گیر رعایا بالکلیہ قید کلی داشتند و بما ثامت اقتدار شاہی شہرتے ۔ و لیکن درین زمان مسعود چشم نظار عدالت بر ہر قدم نگران ست و این صیغہ را از اقتدار حاصلہ پا بیرون گزاشتن گران ۔ مقدمات خاص را بدفتر دست اندازی کوتوالی قرار دادہ اند و فہرسے بدست رعایا نہادہ تا عامہ خلایق را ہم چارۂ کار دست باشد کہ ہر کس

وخلاف ورزیها از عدالت چاره جوئی سازد۔ و در مقدماتیکه کوتوالی را اقتدار دست اندازی حاصلست مدتے معین کرده اند که ملزم را بیش از آن در حراست نه نهند۔ با این همه پابندیهاے سخت شحنهٔ ملکش که کوتوال نام دارد بحفاظت جان و مال خلایق آن گونه کامیاب و بیدارست۔ و بسراغ براے واردات آشنا به خبردار که رعایا بجمیع وجوه ناموس و مصئون ست۔ و نتیجه تفتیش در صدد ارتکاب ازهشتاد و پنج افزون۔ همدرین صیغه انسداد ٹهگی و ڈکیتی را انتظامی خاص ست و بمقاصد تفتیش خفیه۔ تعدادے مخصوص۔ در هر حصه دار السلطنه۔ و در هر موضع ممالک محروسه تعدادے کافی از افراد این سررشته منقسم ست در هر یکے را حلقه و نمبرے خاص ملتزم۔ لباس مخصوص شان نشان می دهد که اینها صبح تا شام باداے فرائض مشغول اند۔ و افسران شان بذرائع مختلفه گشت می زنند که توجه شان بشایستگی انتظام مبذول۔

عدیل کوتوال دار السلطنتش بر اضلاع ممالک محروسه ناظم کوتوالی اضلاع نام دارد و تحت انتظامش بر هر صوبه مددگارے قیام دارد۔ چنانکه در دار السلطنت بر هر سمت سرگروه مقرر ست۔ و از براے هر یک ضلع نظامت این صیغه را به تعلقدار مال سپرده اند و بامداد شان عهدهٔ خاص بنام مهتمم ضلع قائم کرده۔ و بمماثلت آن در دار السلطنت تقرر صدر امینان متعدده به تحت هر یک سرکرده۔ و به ماتحتی شان بلحاظ تقسیم حدود اراضی تعدادے کافی از امناست و همبرین بعنوان افسری امنای تعلقه اهتمام راست۔ و به تحت هر یک امین چه در بلده و چه در اضلاع بمقامات خاص مستقر جمعیت کوتوالی ست که باصطلاح ملکی تهانه و ناکه نام دارد۔ بر هر یک تهانه جمعدارے و بامدادش دفعدارے با جوانانے چند متعین۔ که او ذمه دار حلقه متعلقه خود باشد

کہ شب و روز از واقعات و واردات حدود خود خبر دارد و ہمت بر تفتیش و دفع ارتکاب میگمارد
این ہمہ ذرائع کہ متعلق بہ حفظ جان ومال رعایاے این ملک را حاصل ست جز نتیجہ
بیدار مغزی وامن پسندی ولی نعمت ما دیگرے نیست کہ در ہیچ یک عہد ماضیہ این بسط و ضبط
و ہمچو انتظام سترگ و انضباط بزرگ نصیب رعایا نبود۔ نظامت اعظم این سر رشتہ را بہ معین
المہامی سپردہ است کہ ما فوق کوتوال و ناظم اصلاعش مشغول بکار ست۔ و بالاے اقتدارش
مدار المہام دولت باقتدار حاصلہ خود کار گزار ست۔ ذات ستودہ صفات والی سلطنت اقتدار
شاہی را ہم بدست دارد۔ و بر محل و موقعش استعمالش ہم بروے کار آرد۔ روزے نباشد
کہ از امور جزئی و کلی این سر رشتہ خبر نہ گیرد و انتظامے بمناسبت ہر معاملہ صورت نہ پذیرد۔

امن و امان خلق بدست تو دادہ اند		ہر لحظہ میرسد ز رعایا خبر ترا	
جور و جفا ز مملکت خیر باد گفت		زیباست در دکن لقب داد گر ترا	

آئین انتظام تعلیم بہ تعلیم و تربیت اولاد رعایاے ملک توجہے کہ بکار بردہ است در عہد سابقش
چرا نباشد کہ نظامتے خاص از براے انتظام این صیغہ ہم بہ تحت معین المہام عدالت و امور عامہ
مقرر کردہ است۔ و صدارت اعظم این صیغہ بہ وزیر اعظم ریاست سپردہ۔ در دار السلطنت
او بہ تحت ناظم تعلیمات مدارس متعددہ قائم۔ و در ہر صوبہ و ضلع و تعلقاتش شاخہای تعلیم علی قدر
مراتب منقسم۔ از براے ہر یک صوبہ افسرے خاص دورہ کنان ست و بر حسن و قبح آن دانا کہ امکان
تعلیم را مدارج خاص مقرر۔ و قواعد آن باطلاع خاص و عام مشتہر۔ معلمان ذی
کمال و استادان نازک خیال بر مناصب و مراتب خود خدمت بجاے آورند۔ و باصلاح اخلاق

وتعلیم تلامذہ سعی بلیغ بکارے برند۔ در السنہ مختلفہ و فنون متفرقہ سبق می دہند و برختم سال طرح امتحان و دریافت نتیجہ محنت خودشان می نہند۔ طلبا ذی سواد و تلامیذ کامل الاستعداد را بالاے مڈل کلاس امتحانے خاص باشد کہ نتیجہ آن متعلق بہ مدراس یونیورسٹیت وافراد ے چندرا کہ سند یاب مدارج خاص باشند ہر سال بہ تکمیل تعلیم فنون خاص بہ انگلنڈ و دیگر مقامات معینہ ہم می فرستند و کفالت جمیع مصارف آنہا از خزینہ شاہی می کنند سند یابان فنون را بہ خدمات لائقہ علی محلہ می نوازند۔ در ہر علاقہ ملک تاکید اکیدست کہ کامیابان سررشتہ تعلیم را در ملازمت سرکاری بر غیر آن ترجیح و تفوق باشد۔ ورا ے این انتظام مکملہ امداد ے معتد بہ بمدارس خانگی ہم از خزانہ عامرہ میرسد کہ حکم شاہی مؤکد آن ست۔ فرمان رواے ما سیما در انتظام صیغہ تعلیم از خزانہ خود زائد از ہفت لک روپیہ ہر سال بخرچ می دہد و منتے بر گردن رعایاے عزیز خود نہ می نہد کہ اخلاق عمیمش این را فریضہ خود میداند

	استاد قلم و معانی بر دفتر فرہ کیانی		ای ماہر علم حکمرانی آئین نظام تو سبق برد

آئین انتظام سررشتہ طبابت

مسیحای ما کہ دردمندان را دوا ست در ہمدردی رعایا حصہ فرو نگذاشت۔ حکیمے ست کہ حکمتش کسلمندان بادیہ غربت را جان فزاست۔ انتظام صیغہ طبابت ملکش بآئینے فروغ دارد کہ خاص و عام را وجود ماہران فن و گران بہا آلات وادویہ دائما بگوشہ عافیت نگہدارد۔ غربا را نہ صرف بہ تشخیص امراض و مداواے آن مدد کلی میدہند بل ماہران این فن بعطاے منزل قیام و مہمانی عام خدمت بیمار بجا مے آرند۔ دولتمندان را

هم ازین استادانِ فن سهولتے کلی شامل حال است و تعیین حق الخدمت شان قانونی مکمل حاصل در دار السلطنت دکن نظامت این سررشته با فسرے سپرده اند که ناظم طبابت نام دارد امور انتظامی خارج از اقتدار خود را با قتدارِ حاکمش معین المهام امور عامه مے گذارد ـ نگرانی اعلای این صیغه هم حصّهٔ وزیر اعظم است ـ و نگرانی اقتدار شاهی بر کار و بارش هم مُسلّم ـ به تحت ناظم طبابت از برای هر دو صوبه نظارتے متعیّن ـ و بر مستقر هر صوبه و ضلع و تعلقه دوا خانهٔ خاص به تحت نگرانی طبیبے سند یافته مُعیّن ـ که خدمت بیماران مقامی و ما یتعلق بها بدو تعلق دارد ـ

فرمان روائے ما بمخارج این صیغه در هر سال زائد از هفت لک روپیه باین سررشته می سپارد خدایش بسلامت دارد که ذاتِ ستوده صفاتش سراپا همدرد رعایا و برایائے دولت ست خزانهٔ عامره اش متکفل ضروریات حفظان صحت ـ

سکندر نژادان رئیسِ دکن	ارسطو بحکمت افلاطون بفن
هم او جمع اضداد را رهنماے	همانا بعقل است و پیری برائے
خبردار از گرم و سرد زمان	همایون بود شهریارے چنان
که لطفِ سردش چون ماهتاب	که غصه گرمیش نقشے بر آب
بسے از طبیبانِ حاذق مدام	کمر بسته در خدمت خاص و عام
سپاه است نگهدار و پوزش پذیر	چو گفتارِ سعدیّ روشن ضمیر
درشتی و نرمی بهم در به است	چو رگ زن که جرّاح و مرهم نه است

آئین لوازم عمارت | نقش احسانش بر دل عالمے چنان نشیند که بنیاد لوازم عمارت قائم

عالی خیالیست که طول باع فکرش آسمان پیماست و یک حصهٔ محدود از محل سرایش موسوم به فلک نماست ـ سر دفتر را به عمارتے موزون. قائم کرده است و سرکار این صیغه را به مهندسے کامل سپرده ـ انتظام این کار به پیمانهٔ وسیع می گیرد ـ و سر منصوبه اش بآئین خجسته انجام مے پذیرد افسر اعلاے این سررشته را چیف انجنیری نامند که به تحت حکم معین المهام تعمیرات و مافوق مهتممانِ اضلاع بکارِ خود می پردازد ـ و بالاے اقتدار معین المهام ـ وزیر اعظم ریاستش سرِ تفاخر می افرازد ـ معتمدی خاص از براے این صیغه هم مقرر کرده اند که مراسلت و مکاتبت درجهٔ اعلیٰ بحسن توسط اوست ـ وامضای احکام و منظوریات معین المهام و مدار المهام متعلق بدوست به تحت چیف انجنیر ـ بر سر ضلع دو عهده دار خاص ذمه دار ترمیم و تعمیر حلقهٔ خود باشند که نگرانی ذرائع آب پاشی و آب رسانی و درستی شوارع عام اضلاع و تعلقات و نگهداشت پل و مهمان سراها و دیگر سکانات می کنند ـ و بامدادِ شان تعدادی کافی از ... دگاران و سو... ویزران و سرویران کارگزار اند و هر یک در حصهٔ مفوضهٔ خود مصروف بکار ـ

طرفه ماجراست که کارپردازانش دریاها را به بند گرفته اند ـ و بصورت نهری بکار کشت رعایایش سپرده ـ این بند آب بهترین یادگار عهد میمنت مهد اوست ـ

زهے فرمانرواے حیدرآباد — بملکِ مملکت فرخنده بنیاد
زمینِ بارگاهش آسمانیست — زمی بینی فلک او را مکانیست
تعالی الله که تکیه اش بلند است — فرازِ بام معنی را کمند است
گرامی منزلت عالی خیالے — که سقفِ آسمان او را نشالے

آئین رفاه عامه خلایق

توجهش بر رفاهِ خلایق بمرتبه رسیده که جان و مالِ خود را بخدمت رعایا کشیده
ازینجاست که هر فرد بشر را غاشیهٔ اطاعتش بر دوش ست - و کهین و مهینِ سلطنت از احسان
عمیمِ او حلقه بگوش -

هر کوچه و برزن از پایهٔ تختِ او همین همین ابرِ رحمت آبِ صافی سیراب است
و هر حصهٔ ملکش بشوارع عام و لوازم صفائی در هر یک مقام کامیاب - حفظانِ صحتِ خلایق
را حکمتِ کاملهٔ اش وسائل کافی بدست آورده - و فرایضِ آب و جاروبی و متعلقاتِ آن بگروه
از ملازمینِ خاص سپرده - لطفِ عمیمش بر همین قدر ضروریاتِ خلایق قانع نیست - بل هواخواهان
دولت و متلاشیانِ ذرایع سیر و سیاحت را تفریح چمنستانِ دولتش امرے مانع نیست -
خانه بربادانِ حوادثِ موسم را در ظلِّ عاطفتِ خود می گیرد و عطای معاوضهٔ نقصاناتِ شان را
از خزانهٔ شاهی بدل می پذیرد - محبتش در دلِ عالمی چرا نباشد که در عهدِ همایونش حوادثِ آسمانی
هم دلے را نتواند که بخراشد -

خانهٔ دلهای ما سنرلگهِ الطافِ تست	ای بدست آرندهٔ دلهای ما پاینده باش
آب و جاروبے زمژگان می کشیم اندر رہت	ای فروغِ چشمِ ما بر فرقِ عالم زنده باش

آئین انتظامِ صنعت و فروغِ تجارت

تجارتِ دولتش همینِ آزادیِ رعایا روز افزون ست - و تاجران
ملکش بحسنِ انتظامِ حفاظتِ جان و مال مامون و مصئون - در اکثر حصصِ ملک سلسلهٔ ریلوی قائم
کردهٔ رای اوست که فی الحقیقت فروغِ تجارت از اوست - بمقاماتے که ازین نعمت بهره نیند
دیگر ذرایع مختلفهٔ نقل و حرکتِ اموال بآئینے مهیا کرده که رهروانِ منزلِ مقصود را سهولتے کافی

و وافی حاصل ست و ہرکس بکار و بارِ خود دائما شاغل ۔ معیار فروغش از محاصل کرورہ توان گفت
کہ کرورگیری نامندش و نرخ قلیلش را از ہمین یک اصطلاح ملکی توان شناخت کہ صیغہ خوانندش
یعنی بر اصل قیمت مال سر بصید ۔ پنج روپیہ اصلا بیش نیست ۔ کہ مجموعہ آن در ہر سال زائد از پنجاہ
و دو لک روپیہ مداخل خزانۂ شاہی ست ۔ بسیاری از محصولات سقامی کہ مخل فروغ تجارت
بود باصول صحیحہ بر داشت و بانتظام جزئی و کلی این صیغہ دقیقہ فرو نگذاشت ۔ محصول محترفہ
کہ بر حرفت و صنعت ملک قائم بود باقی نماند ۔ پھسکی و دہڑوائی را کہ درحقیقت دیوچہ تجارت
باشد الوداع خواند ۔ کرورگان زمانہ سلف کہ مطلق العنان بودند ۔ حالا بہ تحت نگرانی کمشنر
خاص ملقب بہ مہتمم وامین اند ۔ واز آنکہ مشاہرہ مستقل شان بانرخ محاصل تعلقے ندارد ۔ فروغ
تجارت را ممد و معین ۔ صناعان چابکدست بدستکاری خود شہرت دارند و بسیاری از مصنوعاتِ
ملکش پسندیدۂ دیگر دیار اند ۔ درحصص ملکش کارخانجات متعددہ صورت گرفتہ کہ از آلاتِ آہنی
دودخانی کار می گیرند ۔ و نتیجۂ صنعت را بہ ممالکِ خارجیہ می برند ۔ بسیاری از اقسام مختلفہ پارچہ
وسامانِ برنجی و آہنی و نقرئی و طلائی بآئین بہین ساختہ می شود ۔ ہمرو و مشروع اورنگ آباد
شہرتے خاص دارد ۔ و مصنوعات نقرئی کریم نگر در تارکشی ۔ و اورنگ آباد در گنگا جمنی ۔
و نہنال شاہی بیدہ ۔ و سیلہ ہاے نا ندیر ۔ و ساری ہاے نارایں پیٹھ را خصوصیتی ست کہ از دیگر
بلا دعدیل خود ندارد ۔ صناعی آہنی و فولادی ورنگل سیما کارخانۂ شمشیر جنگی کہ در دار السلطنۃ قائم
است از مغتنمات روزگار ۔ و از مخصوصاتِ این دیار باشد ۔ این تذکرہ اجمالی سنت نمونہ از خروار
و نمایشگاہ آصفیہ کہ درین روزہا صورت گرفتہ نمونہ ترقیاتِ این لیل و نہار ست ۔

ای قدر دانِ صنعتِ عالم ہنر شناس	تمثال ہر کمال ز قدرِ تو جان گرفت
تا نقدِ جان بقیمتِ لطفِ تو بردہ ایم	بازارِ نیک نامیِ ذاتت دکان گرفت
داری بکار و بارِ تجارت تو بے جہے	تا جنس نا فروش بہای گران گرفت

آیین اشاعت علوم و فنون از مخصوصاتِ ہمین عہد مبارک ست کہ در حیدر آباد دکن اشاعت علوم و فنون را شہرتے خاص ست ۔ سالے نباشد کہ در فنونِ مختلفہ تصنیفات ۔ و تالیفات متعددہ اشاعت نپذیرد ۔ و مصنفِ آن صلۂ محنت خود از خزانۂ شاہی نگیرد ۔ بندۂ بے بضاعت ہیچمدان الے الآن بست و دو کتاب در فنون قانون و لغت و سیاق و فلاحت و طبابت و تاریخ ہدیۂ ارباب نظر کردہ ام و نتیجۂ محنتِ خود تا دہ ہزار روپیہ بر سبیل صلۂ تالیفات از سرکارِ خود بدست آوردہ ۔ عامۂ رعایای دکن را مذاقِ علم یوماً فیوماً می فزاید کہ کیفیتش از طبع مکرر و سکرر اکثر تالیفات مے کشاید ۔

کتب خانہ آصفیہ کہ قائم کردۂ ہمین فرمان روائے ماست وقف خاص و عام است و جویندگان علوم ازین سرمایۂ غیر مترقبہ دائما بکام ۔ ذخیرۂ علوم و فنون را صبح تا شام بدست داریم کہ بلا معاوضہ چیزے اوقاتِ خود را بمشاہدۂ کتب نایاب مے سپاریم ۔ سرمایۂ کثیر از خزانۂ شاہی وقفِ این کارست ۔ و مصارف مستقل این سررشتہ از برائے ہر یک سال اندازہ دہ ہزار

خسرو گیتی نظام الملک آصف جاہِ ما	جامعِ علم و ہنر شیرازۂ بندِ دولت ست
من نمی بینم بر اوراقِ جہان او را مثال	صفحۂ ہستی کتابِ صورتش دارد بدست

آیین نگرانی اوقاف و امور مذہبی سادہ لوحان تعصّب کیش فرمان روائے ما را بتسلیم دینداریش

معین کفّار نمانند۔ خدا اینہا را بیامرزد که کار از تعمق و انصاف نه می‌گیرند۔ و نه می‌دانند که خداوند عالمیان این لقب عام را چه اصول پسندیده است و چرا تخصیصش سر بفرقه خاص نکشیده۔ از ملل متعدده هیچ ملت و مذہب ذات باری تعالی را مخصوص به خود نتواند کرد که او خالق ہمه عالم ست و مخلوق را با او خصوصیتے متحتم۔ آئین نگرانی و سرپرستی فرمان روائے ما بر ہمین اصول صحیح و مستغنی از اعتراض قبیح ست که شہنشاه حقیقی او را بر فرق رعایایش که مذاہب مختلفه شامل ست سایه گستر فرموده است و به نعمت ظل خود ممتاز نموده۔

پشت دوتای فلک راست شد از خرّمی	سعدی	تا چو تو فرزند زاد مادر ایام را	
حکمت محض ست اگر لطف جہان آفرین		خاص کند بنده‌ٔ مصلحت عام را	

از ہمین جاست که فرمان روائے ما محبوب ہر ملت و مذہب ست۔ اگر حصّه از خزانه او وقف مصارف مسجد و درگاه است۔ حصّهٔ دیگرش نصیب دیول و جاترا۔ اگر جماعتی از مسلمانان۔ ناز پرورد دولت اوست۔ گروہے از دیگر مذاہب ہم زله ربای خوان نعمت او۔ در اصول فرمان روائی و ظل اللّٰہی بنی نوع انسان را مستحق مراعات می‌شمارد۔ و اندرین باب خصوصیتے از ملل و مذاہب ندارد۔ چه خوش گفته‌ام (ے)

ہر ملت از شعار تو منّت کشیده ست		ہر مذہب از طریق توفیض نہان گرفت

چنانکه نگرانی اوقاف مسلمانان را بصدر الصدور ریاست خود گذاشت۔ ہمچنان نگہداشت معابد ہنود را بدست مہاراجه دہرم ونت گذاشت۔ مخارج خانقاه۔ دہود و گل درگاه بزرگان دین۔ و مصارف اگرہار دیول و سماد ہا و اُچّاو مسافرین در طریق عطا یاتش مقدم ست

دبانگ صلوٰة مساجد و جرس و ناقوس معابد در لیل و نهار ریاستش همدم۔
وزیر اعظم دولتش مهاراجه بهادر یمین السلطنت کشن پرشاد است۔ و نواب محی الدین خان
تیغ جنگ۔ امیر کبیر حیدرآباد۔ بسیاری از آتش پرستان در کار و بارِ ریاستِ او بر عهده های
جلیله سر تفاخر می افرازند۔ و گروهے از عیسائیان از خدماتِ بزرگِ ریاستِ او سر فراز۔

آئین دربار عام و اعزازاتِ خاص

آئینِ دربارِ عامش یادگارِ پیشینیانِ اوست۔ و اصلاح
امورِ جزئیه از مخصوصاتِ زمانِ او۔ بانیِ حال چار بار در هر سال حکم دربار عام میدهد و منّت
دولتِ دیدارِ خود بر گردنِ خاص و عام مے نهد۔ اوّلینِ دربارش دربار سالگرهٔ مبارک باشد
و دوّمین بتقریبِ نوروز۔ و ورای این دربارِ عیدین ست که بحکم قضا شیم صورت پذیرد۔
از اوّل شام امراء دولت منصبدارانِ سلطنت۔ و پابندان حلقهٔ ملازمت روی بدرگاهش
می آورند۔ و خود را به دولتسرایش که چو محله نام دارد۔ از سر می برند۔ این منزلیست رفیع الشان
که همه حاضرینِ دربارش را بخود می گیرد۔ و چون اجماع نمک خوارانش باختتام می پذیرد۔ ولی نعمتما
بر مسند شاهی رونق مے افزاید۔ و جمالِ جهان آرای خود را به جان نثارانِ خود مے نماید۔ پس همه
حاضرینِ دربار مرّةً بعد اخریٰ نذرِ دستی ببارگاهش می گزرانند۔ و سرمایهٔ افتخارِ حسنِ قبولش از
انامل مبارکش می ستانند۔ اولین مرتبهٔ نذرِ دربارش وزیرِ اعظم و معین المهامانش راست
و آخرین سلسلهٔ نذورش ندما و مصاحبانش را که از مخصوصین بارگاه و مقربین شاه باشند۔
انتظام نشست و برخاست و آدابِ دربارش به چوبدارانِ حوصله مند مفوّض است
که کار از عقل و هوش می گیرند و در تقدیم و تاخیر و حفظِ مراتبِ هر یک در انبوهِ کثیر انعامِ ستایش ها

می پذیرند ۔ و جماعتی از افواج قاہرہ اش بر حدِ خود قائم باشد کہ در بر آمد و برخاست ولی نعمت بقاعدۂ خویش طبل و طنبور سلامش می نوازد ۔ نوکدخدایانِ نمک خوارش را درہمین روز ہمایون خلعت و سرپیچ عطای فرماید ۔ و مستحقین خدمت گزار را باعزاز و خطابات حوصلہ افزاید ۔ اما این عطایای بارگاہش مخصوص از دربار گرہ بندان اوست ۔ و استثنا خاص در حصۂ طالع مندان ۔

فہرستے کہ بر ختمِ این بیان ہدیۂ ناظرینِ این اوراق می کنم مخصوص از اہل خطاب عہد میمنت مہد او باشد کہ از روزِ فرمان روائی الی یومنا ہذا است ۔

ای مہِ تابندہ اوجِ شبستانِ دکن آب و تابِ کس بچشم ماندار د منزلت	اہل دربار ترا حکمِ کواکب دادہ ایم زانکہ در مہتابِ رویت چشم خود بکشادہ ایم

فہرست اعزاز خطابات و مناصب

نشان مسلسل	نام	خانی و بہادری	جنگ	دولہ	ملک و امرا	اعزاز و خطابات وغیرہ	مناصب و خلعت
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸

(۱) خطابات و مناصب دربارِ حکمرانی ۷ ربیع الثانی سال ۱۳ ہجری

۱	نواب میر لایق علی خان بہادر	.	سالار جنگ	منیر الدولہ	.	.	خلعت خاصہ ۔ خدمت وزارت ہفت رقم جواہرات ۔
۲	نواب میر سعادت علی خان بہادر	.	غیور جنگ	شجاع الدولہ	.	.	خلعت و جواہرات

۳	راجه راجایان راجه نرهندر بهادر	.	.	.	.	.	مهاراجه	اصل و اضافه منصب هفت هزاری پنجهزار سوار و علم و نقاره و پالکی جهالردار ـ
۴	نواب امام جنگ بهادر	.	.	تهور سید الدوله	.	.	.	اصل و اضافه منصب چار هزاری و سه هزار سوار و علم و نقاره
۵	نواب ظفر جنگ بهادر	.	.	شمشیر الدوله	.	.	.	اصل و اضافه منصب چار هزاری و سه هزار سوار و علم و نقاره ـ
۶	هری کشن	.	.	.	.	.	راجه هری کشن بهادر	دو هزار و پانصدی منصب و یکهزار سوار و علم ـ
۷	میر جهاندار علی	میر جهاندار علی خان بهادر	.	.	.	.	.	یک هزار و پانصدی منصب ـ و پانصد سوار و علم
۸	آغا مرزا بیگ	آغا مرزا بیگ خان بهادر	مهر جنگ	.	.	.	.	دو هزاری منصب ـ و یکهزار سوار و علم ـ
۹	مولوی حافظ انور	مولوی حافظ انور خان بهادر	مجید نواز جنگ	.	.	.	.	دو هزاری منصب ـ و یکهزار سوار و علم
۱۰	مرزا نصر احمد	مرزا نصر احمد خان بهادر	دولت یار جنگ	.	.	.	.	دو هزاری منصب و یکهزار سوار و علم

۱۱	میر ریاضت علی	میر ریاضت علیخان بهادر	.	.	.	.	.	یک هزاری منصب
۱۲	میرزا محمد علی بیگ	مرزا محمد علی بیگ خان بهادر	.	.	.	.	یک هزاری منصب
۱۳	مولوی محمد انوار اللہ	مولوی محمد انوار اللہ خان بهادر	.	.	.	.	یک هزاری منصب
۱۴	وحید منور خان	وحید منور خان بهادر	.	.	.	.	یک هزاری منصب
۱۵	گرداری پرشاد بهادر	.	.	.	.	راجه گرداری پرشاد بهادر	یکهزار پانصدی منصب و پانصد سوار
۱۶	میر غضنفر علی عرض بیگی	میر غضنفر علیخان بهادر	توپ جنگ	.	.	.	دو هزاری منصب یکهزار سوار و علم
۱۷	میر حشمت علیخان	میر حشمت علی خان بهادر	.	.	.	.	دو هزاری منصب یکهزار سوار و علم
۱۸	میر منور علی	میر منور علیخان بهادر	.	.	.	.	دو هزاری منصب یکهزار سوار و علم
۱۹	حکیم وزیر علی	حکیم وزیر علیخان بهادر	.	.	.	.	یک هزاری منصب

(۲) خطابات و مناصب دربار نوروز ۲۳ جمادی الثانی سنہ ۱۳۰۱ ہجری

۱	میر وزیر علی	خانی بہادری	برقرار جنگ	آصف یار الدولہ	آصف یار الملک	.	نہہ ہزاری منصب ہشت ہزار سوار از آنجملہ چہار ہزار یک اسپہ و چہار ہزار سوار دو اسپہ۔ علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۲	منیر الدولہ	.	.	.	مختار الملک	.	ہفت ہزاری منصب و چار ہزار سوار۔ علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۳	شجاع الدولہ	.	.	.	منیر الملک	.	ہفت ہزاری منصب و چار ہزار سوار۔ علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۴	سعید الدولہ	.	.	.	سعید الملک	.	سہ ہزار و پانصدی منصب۔ دو ہزار و پانصد سوار۔ علم و نقارہ و پالکی جہالردار۔
۵	محمد علی	خانی بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری منصب۔ مہتمم تقسیم منصبداران
۶	صارم جنگ	.	.	عزیز الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب۔ دو ہزار سوار۔ علم و نقارہ۔ بخشی۔
۷	مستحکم جنگ	.	.	محبوب یار الدولہ	.	.	ہزاری منصب دو ہزار سوار علم و نقارہ

۸	اکرام جنگ	.	.	بدر الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب و دو ہزار علم و نقارہ
۹	امتیاز الدولہ	.	.	.	قیام الملک	.	چار ہزاری منصب۔ سہ ہزار سوار علم و نقارہ۔ پالکی جھالردار۔
۱۰	میر تہور علی	خانی بہادری	محتاب جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب۔ یک ہزار سوار و علم۔
۱۱	میر یاصین علیخان بہادر	.	محبوب یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب۔ یک ہزار سوار و علم۔
۱۲	سردار یار جنگ	.	.	سردار الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب و یک ہزار سوار و علم۔
۱۳	مرزا احمد علی	خانی بہادری	شجاعت شعار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و پانصد سوار و علم۔
۱۴	مرزا علی محمد	خانی بہادری	معتمد جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یک ہزار سوار و علم۔
۱۵	میر اکبر علیخان بہادر	.	اکبر جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یکہزار سوار و علم
۱۶	میر محمد علی	خانی بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری منصب
۱۷	اکرام اللہ خان	〃	نواب یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب پانصد سوار و علم
۱۸	گجانن پرشاد	.	.	.	راجہ بہادر	.	دو ہزاری منصب پانصد سوار و علم

۱۹	حکیم فیض اللہ	خانی بہادری	افضل الحکما	.	.	.	یکہزار پانصدی منصب
۲۰	الیسری پرشاد	.	.	.	راجہ بہادر	.	یکہزاری منصب پانصد سوار و علم
۲۱	مولوی محمد عبید الحق	خانی بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری منصب
۲۲	سوامی راو	.	.	.	راجہ	.	یک ہزاری منصب
۲۳	مرزا محمد علی بیگ خان بہادر	.	افسر جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یکہزار سوار و علم
۲۴	حکیم وزیر علی خان بہادر	.	سلطان الحکما	.	.	.	یک ہزار پانصدی منصب
۲۵	حکیم مرزا علی	خانی بہادری	حکیم الحکما	.	.	.	ایضاً
۲۶	مولوی سید حسین	علی یار خان بہادر	موتمن جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب پانصد سوار و علم۔
۲۷	مولوی مہدی علی	خانی و بہادری	منیر نواز جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب پانصد سوار و علم
۲۸	سید کلیم اللہ خان بہادر	.	قادر جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب و یک ہزار سوار و علم۔

(۳۳) خطابات و مناصب دربار عید الفطر سنہ ۱۳۰۱ھ ہجری

۱	اعتماد جنگ	.	.		صمصام الدولہ صمصام الملک	.	نہ ہزاری منصب ہشت ہزار سوار منجملہ آن چہار ہزار یک اسپہ چہار ہزار دو اسپہ علم و نقارہ

							و پالکی جھالردار ۔
۲	نظام یار جنگ	.	.	نظام یار الدولہ	حسام الملک	.	چہار ہزاری منصب سہ ہزار سوار
					خانخانان	.	
۳	میر نواز حسین خان بہادر	.	صفدر جنگ	شیر الدولہ	فخر الملک	.	" "
۴	وحید منو جان بہادر	.	تہور جنگ	.	.	.	دو ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۵	احمد یار جنگ	.	.	تمقام الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۶	مسلم جنگ	.	غالب جنگ	لائق الدولہ	.	.	ایضاً
۷	محمد معز الدین	محمد معز الدین خان بہادر	معز یار جنگ	.	.	.	حسب نمبر ۴
۸	معین الدین خان بہادر	.	اقبال یار جنگ	.	.	.	ایضاً

(۴) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک سنہ ۱۳۰۲ ہجری

۱	مولوی دلیل الدین	دلیل الدین خان بہادر	اعتزام جنگ	.	.	.	ایضاً
۲	شوکت جنگ	.	.	حسام الدولہ	.	.	سہ ہزاری منصب یکہزار سوار و علم
۳	حکیم شمس الدین	شمس الدین خان	شمس الحکما	.	.	.	حسب نمبر ۱
۴	عوض با اللیل	جان نثار خان	.	.	.	.	یکہزاری منصب
۵	غالب بن ناصر	خانی بہادری	مدبر جنگ	.	.	.	حسب نمبر ۱
۶	مولوی مشتاق حسین	مشتاق حسین خان بہادر	انتظام جنگ	.	.	.	ایضاً

۷	محسن	خان بہادری	برق جنگ	.	.	.	ایضاً
۸	محمد ولی الدین	محمد ولی الدینخان بہادر	وقار جنگ	.	.	.	ایضاً
۹	میر جعفر حسین	میر جعفر حسین خان بہادر	صف رنگین جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۰	میر جہاندار علی	میر جہاندار علیخان بہادر	منور جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۱	خواجہ بہاؤ الدین	خواجہ بہاؤ الدینخان بہادر	عظام جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۲	میر بہادر علی	میر بہادر علیخان بہادر	سطوت جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۳	میر دلاور علی	میر دلاور علیخان بہادر	بہرام جنگ	.	.	.	ایضاً
۱۴	میر فضل علی	میر فضل علیخان بہادر شفائی خان	.	.	.	.	حسب نمبر ۴
۱۵	حسن بن عبداللہ	خانی و بہادری	عماد نواز جنگ	.	.	.	حسب نمبر ۱
۱۶	سیر نواس راو	.	.	.	.	راجہ سرینواس راو بہادر	حسب نمبر ۱

(۵) خطابات و مناصب معطیہ ۱۹؍ ربیع الثانی سنہ ۱۳۰۲ ہجری

۱	بشیر الدولہ بہادر	.	.	.	عمدۃ الملک اعظم الامرا امیر اکبر آسمانجاہ		منصب ہفت ہزاری و چار ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جھالردار۔
۲	عسکر جنگ	.	.	آفتاب الدولہ	مشیر الملک	.	سہ ہزار پانصدی منصب
۳	بندہ علی	بندہ علیخان بہادر	ارسطو جنگ	سپہدار الدولہ	.	.	حسب نمبر ۲

۴	عبدالسلام خان بہادر	.	مقتدر جنگ	.	.	.	
(۶) خطابات و مناصب دربار نوروز ۲۷ رجب جمادی الثانی سنہ ۱۳۲۴ ہجری							
۱	خورشید الدولہ	.	.	.	خورشید الملک	.	دراصل و اضافہ منصب پنجہزاری۔ وچار ہزار سوار و علم و نقارہ۔ و پالکی جہالر دار۔
۲	شمس الدولہ	.	.	.	شمس الملک	.	" " " " " "
۳	محمد کریم الدین	خانی شمشیر بہادر	.	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۴	شہاب جنگ	.	.	مختار الدولہ	افتخار الملک	.	دراصل و اضافہ منصب چار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۵	بہرام جنگ	.	.	بہرام الدولہ	.	.	دراصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۶	منیر نواز جنگ	.	.	محسن الدولہ	محسن الملک	.	دراصل و اضافہ منصب سہ ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ
۷	سردار دلیر الدولہ	.	.	.	سردار دلیر الملک	.	دراصل و اضافہ منصب سہ ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ
۸	مؤتمن جنگ	.	.	اعتماد الدولہ	.	.	دراصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ

۹	معظم جنگ	.	.	لطیف الدولہ	.	.	در اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۰	سید عبد الرزاق	خانی و بہادری	آصف نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم
۱۱	مدبر جنگ	.	.	سیف الدولہ	.	.	در اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۲	مولوی محمد صدیق	.	عماد جنگ	.	.	.	در اصل و اضافہ منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم
۱۳	مولوی مہدی حسن	خانی و بہادری	فتح نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم
۱۴	محمد صدیق منشی	〃	جمیل یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃 〃
۱۵	محمد فصیح الدین	〃	.	.	.	.	منصب یکہزاری
۱۶	احمد حسین	〃	.	.	.	.	〃
۱۷	یاور حسین	〃	.	.	.	.	〃
۱۸	کپتان میر ہاشم علی	〃	.	.	.	.	〃

(۷) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک ۲۱ ربیع الثانی ۱۳۰۵ھ ہجری

۱	محمد مختار الدین خان	خانی بہادری	نامور جنگ	اقتدار الدولہ	سلطان الملک	.	پنجہزاری و چار ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار۔
۲	شمشیر بہادر	.	بہادر جنگ	.	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۳	میر لطافت حسین	شمشاد نواز خان	فتح یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم

۴	سید سردار علی	خانی بہادری	سہراب جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم
۵	راجہ شیوراج بہادر	.	.	.	.	دہرم ونت	چہار ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۶	مختار یار جنگ	.	.	جلال الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ ۔
۷	سلطان نواز جنگ	.	.	شمشیر الدولہ	شمشیر الملک	.	سہ ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ ۔
۸	ضرغام جنگ	.	.	ضرغام الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ ۔
۹	حاجی غلام محمد	خانی بہادری	آسمان یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم
	(۸) خطابات و مناصب بابت سالگرہ ۲۳ ربیع الثانی ۱۳۰۵ ہجری						
۱	سلیمان یار جنگ	.	.	عنایت الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ ۔
۲	رسول یار خان	خانی بہادری	حکیم الحکماء	محی الملہ	.	.	سہ ہزاری ۔ دو ہزار سوار و علم و نقارہ ۔
۳	تہور جنگ	.	.	اشرف الدولہ	.	.	ایضاً
۴	قادر جنگ	.	.	قادر الدولہ	.	.	ایضاً
۵	عالم علی	خانی بہادری	ترکتاز جنگ	.	.	.	دو ہزاری ۔ یکہزار سوار و علم

۶	مولوی چراغ علی	خانی بہادری	اعظم یار جنگ	.	.	.	.	دو ہزاری - یکہزار سوار و علم
۷	مولوی شیخ احمد	؍؍	رفعت یار جنگ	.	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۸	محمد فصیح الدین خان بہادر	.	فیروز یار جنگ	.	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۹	مسیح الدینخان مفتی اول	خانی بہادری	عمدۃ العلما	محبوب نواز الدولہ	.	.	.	سہ ہزاری - دو ہزار سوار و علم و نقاره
۱۰	خواجہ سرور علی	؍؍	اکبر نواز جنگ	.	.	.	.	دو ہزاری - یک ہزار سوار و علم
۱۱	محمد وقار الدین	؍؍	بہادر یار جنگ	.	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۱۲	سید باقر علیخان بہادر	عمدۃ الحکما	باقر نواز جنگ	.	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۱۳	سید علیخان بہادر	.	حمید نواز جنگ	.	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۱۴	صدر الدین	خانی بہادری	شرف یار جنگ	.	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۱۵	محمد مختار الدین	؍؍	جرار جنگ	.	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍
۱۶	محمد امام الدین	؍؍	.	.	.	.	.	یک ہزاری
۱۷	محمد فرید الدین	؍؍	.	.	.	.	.	؍؍
۱۸	محمد جمال الدین	؍؍	.	.	.	.	.	؍؍
۱۹	سید محمد علی	؍؍	صفدر نواز جنگ	.	.	.	.	دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۲۰	احمد بن یامش	؍؍	قہّار جنگ	.	.	.	.	؍؍ ؍؍ ؍؍

۲۱	محمد بہاء الدین	خانی بہادری	بشیر نواز جنگ	.	.	.	دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۲۲	مردہ محمد غفور	اعتماد نواز خان	.	.	.	.	چہار صدی
(۹) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک ۲۶ ربیع الثانی ۱۳۰۸ھ ہجری							
۱	قیام الملک	.	.	.	ممتاز الامرا	.	ہفت ہزاری و شش ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار و ماہی مراتب ـ
۲	رفیع الدولہ	.	.		حمید الملک	.	چار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ
۳	فتح یار جنگ	.	.	سہام الدولہ	شجاع الملک	.	سہ ہزار پانصدی و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ ـ
۴	مرزا داود علی بیگ	خانی بہادری	داوریار جنگ	داور الدولہ	داور الملک	.	سہ ہزار و پانصدی و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ ـ
۵	عماد الدولہ	.	.	.	عماد الملک	.	" " "
۶	آصف نواز جنگ	.	.	آصف نواز الدولہ	آصف نواز الملک	.	" " "
۷	انتصار جنگ	.	.	وقار الدولہ	وقار الملک	.	" " "
۸	سید نواز حسین	خانی بہادری	قیام جنگ	غضنفر الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ ـ
۹	عظام جنگ	.	.	عظام الدولہ	.	.	[illegible] و دو ہزار سوار و علم و نقارہ

۱۰	حیدر جنگ	.	.	حیدالدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۱	قوت جنگ	.	.	قوت الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ ۔
۱۲	مقرب جنگ	.	.	مقرب الدولہ	.	.	سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۳	میر بشارت علی	خانی و بہادری	آفتاب جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یکہزار سوار و علم
۱۴	میر محمود علی	〃	احتشام جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۵	میر قدرت علی	〃	حسام یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۶	خواجہ ہمایون علی	〃	فریاب جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۷	خواجہ بہرام علی	〃	فیض یاب جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۸	سید علیم الدین	〃	عظمت جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۹	مرزا اسمعیل بیگ	〃	اسد یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۰	مرزا اشرف علی بیگ	〃	مظفر یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۱	مرزا طفیل علی بیگ خان بہادر	.	نادر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۲	میر محمد علی منشی کا	خانی و بہادری	سردار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۳	خواجہ کریم الدین	〃	قائم جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۴	خواجہ عباد اللہ	〃	تیمور جنگ	.	.	.	〃 〃 〃

۲۵	مراد حسین	خانی و بہادری	صف شکن جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم
۲۶	غلام محمد تقی	″	لشکر جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۲۷	میر محمد یار	″	اشرف جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۲۸	میر عابد علی	″	صولت جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۲۹	میر حافظ علی	″	انتخاب جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۳۰	احمد حسین خان بہادر	.	شہور جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۳۱	مولوی مظفرالدین	خانی و بہادری	امیر یار جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۳۲	مسٹر فرامجی جمشید جی	″	فرامرز جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۳۳	میر تراب علی	″	تراب جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۳۴	میر آفتاب علی	″	حسین یار جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۳۵	میر اکبر علی	″	حیدر یار جنگ	.	.	.	″ ″ ″
۳۶	مانک پرشاد	.	.	.	.	راجہ و بہادر	″ ″ ″
۳۷	سداشیو راو	.	.	.	.	″	یک ہزاری و پانصد سوار
۳۸	راجیشر راو	.	.	.	.	″	″ ″
۳۹	شیو خان	خانی و بہادری	.	.	.	.	یک ہزاری
۴۰	امیر علی	″	.	.	.	.	″

(۱۰) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک ۲۷ ربیع الثانی ۱۳۱۱ سنہ ہجری

۱	راجه کشن پرشاد بهادر	.	.	.	.	راجایان راجه مهاراجه بهادر	هفت هزاری و پنجهزار سوار - و علم و نقاره و پالکی جهالردار -
۲	چندا پرشاد	.	.	.	.	راجه و بهادر	دو هزار و پانصدی و یکهزار سوار و علم
۳	راجه شیوراج دهرم ونت بهادر	.	.	.	.	راجه راجهان	چهار هزار پانصدی و سه هزار پانصد سوار و علم و نقاره و پالکی جهالردار
۴	اشرف الدوله بهادر	.	.	.	رکن الملک جان‌ثار وران خان	.	.
۵	قادر الدوله بهادر	.	.	.	قادر الملک	.	چهار هزاری سه هزار سوار و علم و نقاره
۶	راجه مرلی منوهر بهادر	.	.	.	.	راجه راجهان مهاراج نوازونت	چهار هزار پانصدی و سه هزار پانصد سوار و علم و نقاره و پالکی جهالردار
۷	لطیف الدوله بهادر	.	.	.	لطیف الملک	.	چهار هزاری و سه هزار سوار - و علم و نقاره
۸	جلال الدوله بهادر	.	.	.	جلال الملک	.	″ ″ ″
۹	نواب مرزا خان	خانی و بهادری	ناظم یار جنگ	دبیر الدوله	فصیح الملک بلبل هندوستان جهان استاد	.	″ ″ ″
۱۰	نواب محمد شفیع الدین	″	جسارت جنگ	جسارت الدوله	.	.	سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره

۱۱	معتمد جنگ بہادر	.	.	معتمد الدولہ	.	.	سہ ہزاری	دو ہزار سوار	علم و نقارہ
۱۲	حکیم محمد حیدر	خانی و بہادری	فلاطون جنگ	قیام الدولہ افسر الحکما	.	.	〃	〃	〃
۱۳	گور سہائے	.	.	.	.	راجہ بہادر	دو ہزاری	یکہزار سوار	بہ علم
۱۴	بھگوان سہائے	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃
۱۵	گردہر راج	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃
۱۶	لچھمن چند	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃
۱۷	اندر کرن	.	.	.	.	〃	〃	〃	〃
۱۸	محمد امام الدین خان بہادر	.	دائم جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۱۹	محمد جلال الدین خان بہادر	.	صادق جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۰	محمد فرید الدین خان بہادر	.	شہباز جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۱	محمد داور الدین خان بہادر	.	داور یار جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۲	محمد سلطان الدین خان بہادر	.	نظام نواز جنگ	.	.	.	〃	〃	〃

۲۳	سید عبد الرشید	خانی و بہادری	سید جنگ	.	.	.	دو ہزاری	یکہزار سوار	و علم
۲۴	محمد جہانگیر بیگ	〃	شہزور جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۵	سید امر اللہ	〃	معتضد جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۶	محمد حسن الدین	〃	واجد نواز جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۷	محمد نیاز الدین	〃	محمود نواز جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۸	سید محمد کاظم	〃	مشیر جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۲۹	میر جہانگیر علی	〃	جہانگیر یار جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۰	وزارت علی	〃	علی یاور جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۱	خواجہ قدرت اللہ	〃	منصور جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۲	محمد زیارت علی	〃	خورشید جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۳	محمد ابو الحسن	〃	شوکت جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۴	محمد گیسو دراز	〃	سبقت جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۵	محمد اعظم علی	〃	کامیاب جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۶	میر محمد علیخان بہادر	.	معتصم جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۷	راجہ سومیشر راو بہادر	.	.	.	.	مہابلونت	〃	〃	〃
۳۸	حسینی مرزا	خانی و بہادری	مظفر جنگ	.	.	.	〃	〃	〃
۳۹	فضل علی بیگ خان بہادر	.	انوار جنگ	.	.	.	〃	〃	〃

۴۰	محمد سعید الدین	خانی و بهادری	تفضل یار جنگ	.	.	.	دو ہزاری	دیگہزار سوار	و علم
۴۱	میر یاور علی	"	یاور جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۲	میر کلب حسین	"	محکم جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۳	جان نثار خان بہادر	.	جان نثار یار جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۴	میر سلطان علی	خانی و بہادری	فطرت جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۵	میر تمیز علی	"	مظہر جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۶	میر لیاقت علی	"	معین جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۷	میر جہاندار علی خانی بہادر	.	ارسلان جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۸	سید سرفراز علی	خانی و بہادری	ضیغم جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۹	میر غلام حسین	"	مصطفی یار جنگ	.	.	.	"	"	"
۵۰	میر ممتاز علی	"	ممتاز یار جنگ	.	.	.	"	"	"
۵۱	میر لایت علی بیگ	"	عثمان یار جنگ	.	.	.	"	"	"
۵۲	مرزا احمد علی بیگ	"	.	.	.	.		یک ہزاری	
۵۳	مرزا حامد علی بیگ	"	.	.	.	.		"	
۵۴	مرزا محبوب علی بیگ	"	.	.	.	.		"	
۵۵	میر لطف علی	"	.	.	.	.		"	

۵۶	میر حسین علی	خانی و بہادری	.	.	.	.	یکہزاری
۵۷	میر لطیف بیگ	〃	.	.	.	.	〃
(۱۱) خطابات و مناصب سالگرہ مبارک ۷ جمادی الاول سـ۱۳۱۲ـہ ہجری اسی روز نواب سردار الامرا مرحوم کو وزارت سرفراز ہوئی							
۱	سرور جنگ بہادر	.	.	سرور الدولہ	سرور الملک	.	منصب چار ہزاری سہ ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۲	محبوب یار الدولہ بہادر	.	.	.	فیاض الملک	.	〃 〃 〃
۳	افسر جنگ بہادر	.	.	افسر الدولہ	.	.	سہ ہزاری دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۴	محبوب یار جنگ بہادر	.	.	ناظم الدولہ	.	.	〃 〃 〃
۵	راجہ راجان لال منوہر مہاراج نواز ونت بہادر	.	.	.	.	مہاراج آصف نواز ونت بہادر	〃 〃 〃
۶	قدیر جنگ بہادر	.	.	قوت یار الدولہ	.	.	〃 〃 〃
۷	اسد یار جنگ بہادر	.	.	اسد یار الدولہ	.	.	〃 〃 〃
۸	شہامت جنگ بہادر	.	.	امیر الدولہ	.	.	〃 〃 〃
۹	راجہ گردھاری پرشاد بہادر	.	.	.		محبوب نواز ونت بہادر	〃 〃 〃

۱۰	معز یار جنگ بہادر	.	.	معز الدولہ	.	.	منصب دو ہزاری دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۱	شوکت جنگ بہادر	.		حسام الدولہ	.	.	〃 〃 〃
۱۲	میر مبارک علی	خانی بہادری	مظفر جنگ	.	.	.	منصب ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۳	میر جہانگیر علی	〃	جہانگیر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۴	مرزا ذوالقدر بیگ	〃	ذوالقدر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۵	مرزا محمد سجاد بیگ	〃	عثمان نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۶	مولوی محمد حمید اللہ	افضل العلماء	سربلند جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یک ہزار سوار و علم
۱۷	میر لطف علی	خانی بہادری	سرتاج جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۸	میر فیاض الدین علی	〃	قوت جنگ		.	.	〃 〃 〃
۱۹	محمد مہدی حسن	〃	بے نظیر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۰	سید سراج الحسن	〃	امیر یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۱	مولوی حاجی حافظ سید احمد رضا	〃	سکندر نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۲	مولوی وحید الزمان	〃	وقار نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۳	مولوی محمد عبد العزیز	〃	عزیز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۴	محمد افضل	〃	افضل یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۵	محمد علی بیگ	〃	سردار یار جنگ	.		.	〃 〃 〃

۲۶	محمد وزارت	خانی و بہادری	اشرف نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و دو ہزار سوار و علم
۲۷	محمد عباس علی کٹر	״	انتظام جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۲۸	میر عبد الصمد	״	فیض جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۲۹	میر حسن علی	״	مجاہد جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۳۰	سری پرشاد	.	.	.	.	راجہ بہادری	״ ״ ״
۳۱	مرزا محمد سعید حسین بیگ	خانی و بہادری	.	.	.	.	منصب یک ہزاری
۳۲	مرزا محمد اکبر	״	.	.	.	.	״
۳۳	محمد محمود علی	״	.	.	.	.	״
۳۴	میر محمد علی	״	.	.	.	.	״
۳۵	لالہ دین دیال	.	معمور جنگ	.	.	.	دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم
۳۶	محمد حامد الدین حسین	خانی و بہادری	.	.	.	.	منصب یک ہزاری
۳۷	سید وزارت علی	״	.	.	.	.	״

(۱۲) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک سنہ ۱۳۱۶ ہجری

۱	میر عثمان علی صاحبزادہ خلف شرف الدولہ	خانی و بہادری	[illegible] جنگ	شرف الدولہ	[illegible] الملک		منصب چار ہزاری و سہ ہزار سوار و علم و نقارہ و پالکی جھالر دار
۲	میر یوسف علی خلف لائق علیخان عماد السلطنت	״	سالار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و پانصدی و یکہزار و پانصد سوار و علم و نقارہ

۳	عزت یار خان خلف محی الدوله	خانی بهادری	حکیم الحکما	محی الدوله	.	.	منصب سه هزاری دو هزار سوار و علم و نقاره ـ
۴	میر محمد علیخان بهادر صوبه حیدرآباد	.	سعید جنگ	سعید الدوله	.	.	اصل و اضافه منصب سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره
۵	اکبر جنگ بهادر کوتوال	.	.	اکبر الدوله	اکبر الملک	.	اصل و اضافه منصب سه هزار پانصدی و دو هزار پانصد سوار و علم و نقاره
۶	لچهمن راو	.	.	.	.	راجه رای رایان بهادر امانت منت	منصب سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره ـ
۷	سید جنگ بهادر	.	.	سید الدوله	.	.	اصل و اضافه منصب سه هزاری و دو هزار سوار و علم و نقاره ـ
۸	متقرب الدوله بهادر	.	.	.	تهور الملک	.	اصل و اضافه منصب سه هزار پانصدی و دو هزار پانصد سوار علم و نقاره
۹	کهاندے راو	.	.	.	.	راجه راو رنبها بهادر	منصب دو هزار پانصدی و یکهزار پانصد سوار و علم و نقاره
۱۰	غلام دستگیر فرزند نصرت جنگ	خانی و بهادری	نصرت جنگ	.	.	.	منصب دو هزاری و یکهزار سوار علم و نقاره ـ
۱۱	محمد ابن غازی فرزند شمشیر الملک	"	جان نثار جنگ	.	.	.	منصب دو هزاری یکهزار سوار و علم

۱۲	محمد عمر فرزند شمشیر الملک	خانی و بہادری	شمشیر نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۱۳	محمد صالح نبیرہ 〃	〃	سیف نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۴	محمد 〃 〃	〃	شمشیر یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۵	محمد دولت جمعدار ساندوزی	〃	نصیب یاور جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۶	لایق الدولہ بہادر	.	.	غالب الملک	.	.	اصل و اضافہ منصب سہ ہزار پانصدی و دو ہزار پانصد سوار و علم و نقارہ
۱۷	محبوب یار خان فرزند محی الدولہ	〃	رسول یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔
۱۸	حمید یار خان فرزند 〃	〃	احمد یاور جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۱۹	حکیم شفائی خان بہادر	.	شفار جنگ	شفاء الدولہ	.	.	اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۲۰	شیخ مصلح الدین سعدی ناظم عدالت دیوانی بلدہ	〃	خضر نواز جنگ	.	.	. .	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔
۲۱	محمد معین الدین فرزند لایق الدولہ	〃	ناصر نواز جنگ	ناصر نواز الدولہ	.	.	منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ۔
۲۲	محمد عبد اللہ فرزند 〃	〃	افضل نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم

۲۳	معظم مرزا فرزند داور الملک بہادر	خانی و بہادری	افضل جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم
۲۴	احمد علی بیگ خان بہادر	.	نادر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۵	حامد علی بیگ خان بہادر	.	حامد جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۶	محبوب علی بیگ خان بہادر	.	خسرو جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۷	آغا سید علی شوشتری	خانی بہادری	سلطان العلما	ادیب الدولہ	استاد الملک	.	منصب سہ ہزار پانصدی دو ہزار پانصد سوار و علم و نقارہ
۲۸	منیر الدین خان معتمد سر خورشید جاہ بہادر	〃 〃	سکندر یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یک ہزار سوار و علم۔
۲۹	امانت راو فرزند کلان راجہ سومیر راو زمیندار دولکنڈہ	.	.	.	راجہ بہادر	مہابلونت	منصب ۳ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۳۰	راجہ راجیسر راو بہادر فرزند ۲ 〃	.	.	.	.	مہاجسونت	اصل و اضافہ منصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۳۱	راجہ سداشیو راو بہادر فرزند 〃	.	.	.	.	مہاونید رونت	〃 〃 〃
۳۲	سید حسین اکبر فرزند اکبر جنگ	خانی و بہادری	خصویار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یک ہزار سوار و علم

۳۳	سید ایالت علی اکبر فرزند اکبر جنگ	خانی و بہادری	اصالت جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔
۳۴	سید غازی الدین اکبر فرزند ״	״	مبارز جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۳۵	سید نجم الدین اکبر فرزند ״	״	ملک یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۳۶	شیخ جلال الدین	״	سعید جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۳۷	میر شمشیر علی	״	قیصر یار جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۳۸	محمد فیاض الدین مددگار معتمد صرف خاص	״	مشرف جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۳۹	رحمان شریف مددگار صرف ملکی	״	رحمان یار جنگ۔	.	.	.	״ ״ ״
۴۰	سید عبداللہ فرزند آغا سید علی شوستری	״	نیّر جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۴۱	سید عزیز اللہ فرزند ״	״	اختر جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۴۲	سید خلیل الرحمان مہتمم صفائی قلعہ محمد نگر	״	اہتمام جنگ	.	.	.	״ ״ ״
۴۳	غلام محی الدین میر مجلس انتظام کوٹھہ جات	״	مستقل نواز جنگ	.	.	.	״ ״ ״

۴۴	غلام محبوب فرزند غلام محی الدین	خانی و بہادری	افتدار نواز جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یک ہزار سوار و علم۔
۴۵	محمد عزیز الدین فرزند فیاض الدین خان	〃	عزیز یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۶	محمد نور الدین فرزند شہسوار جنگ	〃	شہسوار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۷	کپتان میر ہاشم علیخان بہادر		ہاشم نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۸	کپتان قربان علی	خانی و بہادری	بہمن جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۴۹	〃 سید ادریس	〃	قربان جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۵۰	〃 عبد اللہ بیگ	〃	ماہر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۵۱	〃 محمد ہادی	〃	زبیر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۵۲	بنسی لال سررشتہ دار جمعیت افغانان مہدوی	.	.	.	.	راجہ بہادر	منصب یکہزاری پانصد سوار و علم
۵۳	محمد نوازش علی جمعدار	خانی و بہادری	جنید یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یک ہزار سوار و علم۔
۵۴	مرزا ثابت علی	〃	.	.	.	.	منصب یک ہزاری
۵۵	شیو لعل موتی لعل	.	.	.	.	راجہ بہادر	منصب یکہزاری پانصد سوار و علم

۵۶	بھگوانداس	.	.	.	.	راجہ بہادر	منصب یکہزاری پانصد سوار و علم
۵۷	بنسی لعل فرزند شیو لعل	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
	موتی لعل						〃 〃 〃
۵۸	گیان گیر	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۵۹	نرسنگ گیر	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۶۰	بشیشر گیر	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۶۱	چتر بھوج داس	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃

(۱۳) خطابات و مناصب دربار سالگرہ مبارک سنہ ۱۳۱۷ ہجری

نشان	نام	عہدہ	خطاب
۱	۲	۳	۴
۱	میر وزیر علی	مددگار دوم کوتوال بلدہ و بیرونجات	خانی و بہادری
۲	میر صفدر علی	سرکردہ اول 〃 〃	〃
۳	محمد عبدالکریم	〃 دوم 〃 〃	〃
۴	محمد افضل نور خان	افسر خفیہ پولیس 〃 〃 〃	〃
۵	غلام احمد خان	مددگار سمت غربی محکمۂ نظامت	〃
۶	خیرات حسین	مہتمم خفیہ پولیس اضلاع حال مقیم بلدہ	〃
۷	مبارک علی	مہتمم خفیہ پولیس ضلع اورنگ آباد	〃

(۱۴) خطابات ومناصب دربار جشن چهل ساله عمر مبارک غره ذیقعده ۲۳ سنه ۱۳۲۳ هجری

۱	راجه هرکشن بهادر	.	.	.	.	راجه اجان	از اصل و اضافه بمنصب هزار و پانصدی دو هزار پانصد سوار وعلم ونقاره پالکی جهالردار
۲	عزیز الدوله بهادر	.	.	.	اعتصام الملک	.	از اصل و اضافه بمنصب چهار هزاری وسه هزار سوار وعلم ونقاره وپالکی جهالردار —
۳	شفار الدوله بهادر	.	.	.	شفار الملک	.	از اصل و اضافه بمنصب چهار هزاری وسه هزار سوار وعلم ونقاره وپالکی جهالردار —
۴	سوامی راجه رامیسرام بحری بلونت بهادر زمیندار سمستان سگر	.	.	.	.	مهابهوپال	از اصل و اضافه بمنصب سه هزار پانصدی و دو هزار پانصد سوار وعلم ونقاره وپالکی جهالردار
۵	سوربهی راجه وینکٹ لچهاراو بهادر زمیندار سمستان جٹپول	.	.	.	.	نظام نواز ونت	از اصل و اضافه بمنصب سه هزار پانصدی و دو هزار پانصد سوار وعلم ونقاره وپالکی جهالردار
۶	راجه پارتهه سارهی	.	.	.	.	محبوب نواز ونت	از اصل و اضافه بمنصب سه هزار

	آباد و سوامی ایشوارا و بہار عید ار تمنا پالوچی بن بہادر علیم						پانصدی دو ہزار پانصد سوار و علم و نقارہ و پالکی جہالردار
۷	میر عبد العلی خلف شمشیر جنگ	خانی و بہادری	شاد یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری و یکہزار سوار و علم۔
۸	میر علی محمد خلف	=	شمشیر جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۹	سید جعفر علی خلف نواب مشیر الملک	=	ثریا جنگ	.	.	.	″ ″ ″ ″
۱۰	مقتصد جنگ بہادر معتمد آگالسن و سیدک	.	.	مقتصد الدولہ	.	.	از اصل و اضافہ بمنصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۱	بشیر نواز جنگ بہادر صوبہ دار اورنگ آباد	.	.	معین یار الدولہ	.	.	از اصل و اضافہ بمنصب سہ ہزاری و دو ہزار سوار و علم و نقارہ
۱۲	معتصم جنگ بہادر	.	.	اعتصام الدولہ	.	.	″ ″ ″
۱۳	حضور نواز جنگ بہادر	.	.	حاکم الدولہ	.	.	″ ″ ″
۱۴	ماہر جنگ بہادر	.	.	ماہر الدولہ	.	.	″ ″ ″
۱۵	وزیر جنگ بہادر	.	.	وزیر یار الدولہ	.	.	″ ″ ″
۱۶	برق جنگ بہادر	.	.	برق الدولہ	.	.	″ ″ ″
۱۷	تفضل یار جنگ بہادر	.	.	افسر الحکما فیاض الدولہ	.	.	″ ″ ″

۱۸	میر اکرام حسین خلف نواب فخر الملک بہادر	خانی بہادری	غازی جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری کی ہزار سوار علم
۱۹	میر مکرم حسین خلف 〃	〃	فخر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۰	میر صفدر حسین خلف 〃	〃	رئیس یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۱	میر دیانت حسین خلف 〃	〃	رئیس جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۲	میر امانت حسین خلف 〃	〃	شاہ نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۳	میر مصطفی علی برادر نواب افتخار الملک بہادر	.	سرافراز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
			.				
۲۴	میر فیروز علی خلف میر محمد علیخان نبیرہ حسام الدولہ	〃	رفیع جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۵	اقبال علی بیگ خلف نواب افسر الملک بہادر	.	افسر یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۶	شجاعت علی خلف غالب الدولہ	〃	فیض مآب جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۲۷	حسین یار خان برادر رسول یار خان محی الدولہ اول	〃	صدارت جنگ	.	.	.	〃 〃 〃

۲۸	غلام جیلانی خلف اعتضاد جنگ	خانی و بہادری	اعتضاد جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۲۹	قادر علی خلف بندہ علی خان	〃	علی یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۰	بہبود علی خلف 〃	〃	ظفر یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۱	ضیاء الحق فصیح الدین احمد خلف رفعت یار جنگ	〃	رفعت یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۲	نظام الدین احمد خلف 〃	〃	نظامت جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۳	ابو الحامد رضی الدین احمد خلف عماد جنگ	〃	عماد جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۴	محمد امجد علی	〃	مفخر جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۵	میر فرید علیخان بہادر	〃	سلطان یار جنگ		.	.	از اصل و اضافہ منصب دو ہزاری دیکہزار سوار و علم۔
۳۶	میر لیاقت علی	〃	لیاقت جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۳۷	محمد حفیظ الدین	〃	اقتدار یار جنگ	.	.	.	〃 〃 〃
۳۸	محمد محبوب علی خلف جہاندار خان	〃	بہادر نواز جنگ	.	.	.	〃 〃 〃

۳۹	سید نور الانبیا خلف سلطان یار جنگ برادر زادہ قادر الملک مرحوم	خاں و بہادر	سلطان یار جنگ	.	.	.	منصب دو ہزاری	یکہزار سوار	و علم
۴۰	محمد کمال خان نبیرہ بدہمن خان	"	کمال یار جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۱	نصیب خان خلف نصیب یاور جنگ	"	نصیب یاور جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۲	فریدون جی جمشید جی	.	فریدون جنگ بہادر	.	.	.	"	"	"
۴۳	سہراب جی چینائی	.	سہراب نواز جنگ بہادر						
۴۴	محمد خواجہ کریم الدین خلف نواب جسارت الدولہ بہادر	"	عزت یاور جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۵	محمد ظہور الدین نبیرہ نصیر جنگ	"	نصیر جنگ	.	.	.	"	"	"
۴۶	برزو جی جمشید جی	.	برزو جنگ بہادر	.	.	.	"	"	"
۴۷	سید رحیم الدین خلف اقبال یار جنگ	"	اقبال یار جنگ	.	.	.	"	"	"

۴۸	محمد بن صالح جد شمشیر الدولہ	خانی و بہادری	شمشیر یار جنگ	•	•	•	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۴۹	مرزا ولایت علی بیگ خلف نواب نواز جنگ بہادر	″	مختار نواز جنگ بہادر	•	•	•	″ ″ ″
۵۰	تراب علی خلف فتح یاب جنگ	″	فتح یاب جنگ	•	•	•	″ ″ ″
۵۱	سید فتح الدین علی	″	دانشمند جنگ	•	•	•	″ ″ ″
۵۲	سید نصیر الدین علی تبنیۂ فرخندہ یار جنگ	″	فرخندہ یار جنگ	•	•	•	″ ″ ″
۵۳	معتقد علیخان بہادر	•	معتقد یار جنگ	•	•	•	از اصل و اضافہ منصب دو ہزاری دیکہزار سوار و علم۔
۵۴	حکیم محب حسین	″	سید الحکما [illegible] جنگ	•	•	•	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
				•			
۵۵	ڈاکٹر عبد الحسین	″	[illegible] یار جنگ	•	•	•	″ ″ ″
۵۶	حکیم الطاف حسین	افتخار الحکما	حاذق جنگ	•	•	•	″ ″ ″
				•	•		

٥٧	حکیم خورشید علی	خانی و بہادری	خورشید الحکما شفائی نواز جنگ		.	.	.	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم		
٥٨	ڈاکٹر مرزا کریم خان	=	محمدیو جنگ		.	.	.	=	=	=
٥٩	مرزا احمد بیگ	=	مستعد نواز جنگ		.	.	.	=	=	=
٦٠	چلم جا نگالی	.	.	.	.	رانی	=	=	=	
٦١	بھیم سین راؤ خلف سیدہر راؤ	.	.	.	.	راجہ دہرم پال بہادر	=	=	=	
٦٢	ملار ریڈی	.	.	.	.	راجہ بہادر	=	=	=	
٦٣	میر عابد علی	=	عابد یار جنگ		.	.	.	=	=	=
٦٤	حاجی سید محمود	=	محمد یار جنگ		.	.	.	=	=	=
٦٥	محمد شریف	=	فائق یار جنگ		.	.	.	=	=	=
٦٦	محمد حسین برادر ایضاً	=	ذوالقدر نواز جنگ		.	.	.	=	=	=
٦٧	رام کشن برادر راجہ راجہان راجہ شیو کشن بہادر	.	.	.	.	راجہ بہادر	=	=	=	
٦٨	شنکر راج خلف راجہ راجہان راجہ شیو راج بہادر مرحوم دنتہ بہادر	.	.	.	.	راجہ بہادر	=	=	=	

۶۹	دہرم کرن خلف راجہ راجان مہاراج آصف نواز ونت بہادر	.	.	.	.	راجہ بہادر	منصب دو ہزاری یکہزار سوار و علم
۷۰	دیبی پرشاد برادر علاقی مہاراجہ بہادر یمین السلطنة	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۷۱	گوبند پرشاد	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۷۲	جوالا پرشاد ہمشیرزادہ مہاراجہ بہادر یمین السلطنة	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۷۳	نراین پرشاد 〃	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۷۴	کورکرن برادر عموزاد راجہ راجان راجہ شیوراج دہرم ونت بہادر	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۷۵	موتی چند خلف راجہ گنجانن پرشاد	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃
۷۶	بنایک راج خلف 〃	.	.	.	.	〃	〃 〃 〃

۷۷	للتا پرشاد نبیسهٔ راجه لاله بهادر	.	.	.	.	راجه بهادر	منصب هزاری و یک هزار سوار و علم ـ
۷۸	نرسنگ راج خلف راجه گردهاری پرشاد محبوب نواز ونت	.	.	.	.	״	״ ״ ״ ״ .
۷۹	گیانی لال خلف راجه رگهوناته رام	.	.	.	.	״	״ ״ ״ ״
۸۰	شام راج خلف راجه رای رایان بهادر امانت ونت	.	.	.	.	راجه	منصب یکهزاری پانصد سوار و علم
۸۱	رگهوتم راو خلف راجه گوپال راو	.	.	.	.	״	״ ״ ״ ״
۸۲	رای کیشو پرشاد خلف راجه مهنولعل ـ	.	.	.	.	״	از اصل و اضافه منصب یکهزاری و پانصد سوار و علم
۸۳	رای سوامی پرشاد خلف ״	.	.	.	.	״	״ ״ ״ ״
۸۴	ارجنا نایک	.	.	.	.	״	منصب یکهزاری پانصد سوار و علم

۸۵	میر حیدر علی	خانی و بہادری	اشرف العلما شریعت اللہ خان	۰	۰	۰	منصب یکہزار پانصدی و یکہزار سوار و علم
۸۶	سید محمد علی خلف اعتصام الملک	〃	۰	۰	۰	۰	منصب یک ہزاری
۸۷	میر لطف علی خلف 〃	〃	۰	۰	۰	۰	〃
۸۸	سید علی خلف 〃	〃	۰	۰	۰	۰	〃
۸۹	محمد عسکری خلف ناظم جنگ	〃	۰	۰	۰	۰	〃
۹۰	میر احمد علی خلف معتصم جنگ	〃	۰	۰	۰	۰	〃
۹۱	سید محمد علی خلف مہدی یار جنگ	〃	۰	۰	۰	۰	〃
۹۲	محمد ولی اللہ خلف لودہی خان بہادر	لودہی خان بہادر	۰	۰	۰	۰	〃
۹۳	محسن علی	خانی و بہادری	۰	۰	۰	۰	〃

خطابات تمام

آئین جشن ہمایون چہل سالۂ عمر

ولولۂ جشن چہل سالۂ عمرش پیدا کردہ دلہای رعایای اوست
کہ ہمہ تن مصروف انتظامش گردیدہ۔ در ممالک محروسہ اش چشمے نباشد کہ اشک
نشاط ازو نہ چکیدہ۔ گروہے بدیوان وزیر اعظمش دوید۔ وبہ اشارۂ عرائض جان نثارانش
بدست مدار المہامش رسید۔ کہ مصارف این جشن ہمایون را رعایای ملک کفیل ہست۔
خزانہ دستورش از رعایاے سلطنت وعہدہ داران دولت مجلسے خاص منعقد
فرمودہ بر تخمینۂ مداخل ومخارج آن تعمقے کرد وبحصول اجازت آقای نعمت دام اللہ دولتہم
انتظام آن را بہمان مجلس سپرد۔ در عرصۂ قلیل پیشکش رعایش بمقدارے معتد بہ
فراہم شد۔ وتعمیر منزلے عظیم الشان در باغ عامہ حیدرآباد قرار گرفت۔

اولین روز این جشن خجستہ فال۔ اعنی ہجدہم ماہ شوال ۱۳۲۳ھ فرمان رواے ما نماز جمعہ را در مکہ مسجد
ادا فرمود۔ در روز دومش بہ رونق افروزی خود اعزاز قواعد فوج باقاعدہ را بیفزود وسومین تقریبش
گارڈن پارٹی بود کہ در باغ عامہ قرار یافتہ بہ تقریب چارمی غربا ومساکین را بخیرات
ومبرات بنواخت۔ در روز پنجم یعنی بست وپنجم ماہ شوال دربار خاص منعقد کرد کہ
سفیر برطانیۂ حیدرآباد خریطۂ تہنیت نواب گورنر جنرل ہند را بملاحظۂ اقدس درآورد
وبروز ششم طلبای مدارس را بشرف حضوری بارگاہ ولی عہد خود بنواخت۔

وہفتمی روز را مخصوص بہ قبول تہنیت نامہ وجواب رعایاے خود ساخت۔ پس از آن بنیاد
ٹون ہال بہ درخواست رعایاے خیر سگال بدست مبارک خود نہاد۔ ودر شب
چارشنبہ در دولت سراے وزیر اعظم خود شعراے مقررہ را اجازت عرض قصائد داد

سپاس تہنیت نامۂ ملازمین صرف خاص راگزید۔ و برآخر ہمہ نوبت دربار عامش رسید بندۂ حلقہ بگوش کہ بہ دربار قصائد بار داشت نود و دو شعر قصیدہ طبعزاد خود را انجمن فیض گنجور ش گزاشت۔ و مسدس تاریخی بہ نذر مبارکش رساند۔ و باجازت آن قدردان سخن دربارگاہش خواند کہ برہمین موقع ہدیہ ناظرین سخن آفرین می کنم۔

ہو العزیز

نقدِ جان نذرِ درگہِ شاہ است	کہ دلا جان نثارِ دولتِ اوست
برگ سبزم حدیقۂ سخن ست	فکر ہر کس بقدرِ ہمّتِ اوست

قصیدہ

مصرع طرحی حضرت شاد

بایدز دستِ یار سے ارغوان گرفت

مژگانِ یار تا بدلِ عاشقان گرفت	بنیاد خانۂ دلم آب از سنان گرفت
بے دردیٔ من آب ز چشمِ فغان گرفت	بنگر کہ آتشے بدلِ ناتوان گرفت
از سیلِ گریہ آب درآمد بروے کار	طبعِ روانم آب ز آبِ روان گرفت
از بے نقابیٔ تو دلم باخت عقل و ہوش	بے پردگیت پردۂ کار از میان گرفت
از آتشِ جگر اثرِ دودِ آہِ ماست	پیراہنِ سپہر کہ رنگِ دخان گرفت
بیمارِ عشق یافت ببالین چو عکسِ یار	آئینہ را بہ پیشِ لبِ ناتوان گرفت
تا در مقابلِ مژہ اش ابروے زدم	آن ترکِ چشم تیرِ نگہ در کمان گرفت

سوداگر فتۂ سر بازار عشق تست
این جنس کہنہ ام کہ بہای گران گرفت

آب از گہر ببرد و صدف غرق آب کرد
ہر قطرہ اش چو چشم من آب روان گرفت

او در خیالم آمد و آتش گرفت و رفت
در حیرتم کہ در دلم آتش چسان گرفت

او در کنار و شد کمر نازکش ز دست
دارم عجب کنارہ چسان از میان گرفت

تا خال ہندوِ تو بچشم جہان فتاد
چشم سیاہ الفتِ ہندوستان گرفت

خونم گرفتہ چو حنا تا بپای خویش
بی باکی تو رنگ ز روی بتان گرفت

سرو قد تو ز آتشِ رخ سوخت ہر چمن
ہر شعلہ اش تدروِ دلم آشیان گرفت

از اشکِ گرم عرضہ دہد سوزِ دل مدام
تا شمع عشق پای درین دودمان گرفت

مژگانِ آفتاب بود در برابرت
با آفتاب پنجہ ز مژگان توان گرفت

صد گونہ حسنِ اوست فزون با جمالِ خویش
تا او حساب آینۂ آسمان گرفت

خبر حیلتی نداشت دلِ من ز جورِ چرخ
احوالِ من کہ قاصدِ نامہربان گرفت

چشمِ امیدِ من بطوافِ میانِ او
تارِ نگاہ حلقۂ موی میان گرفت

کردم مگر ببادہ دلی در لبش خطاب
در حیرتم کہ بر دلِ نازک چسان گرفت

از سیلِ اشک دیدہ مگر آب در میان ست
عشق تو گرچہ خانہ بکوی بتان گرفت

آتش بجز من دلِ من زد بسوخت پاک
در لحظۂ کہ آتش ازین کاروان گرفت

گویند خواب خوش نزند رو بآفتاب
از دیدہ ام خیالِ تو خواب گران گرفت

در گلستانِ عشق سبق بردم از کلیم
پیراہنم ز بوی گل آتش بجان گرفت

خونِ حنا چکیده ز پایش بفرقِ من		ظلمش نگر که خونِ من نیمجان گرفت
تشبیب در زمینِ غزل وسعتے نداشت		فکرِ بلندِ من افقِ آسمان گرفت
برجسته مطلعے که سر از آسمان کشید		خورشید برجِ اوجِ دکن را توان گرفت
تمثالِ مملکت ز وجودِ تو جان گرفت	مطلع	ہر ناتوان ز عدلِ تو تاب و توان گرفت
نازم برین که از مددِ بختِ کارساز		اطرافِ این دیار چنین حکمران گرفت
نازم که ہمّتت بہ سبکبالیِ جہان		بر گردنِ خود این ہمه بارِ گران گرفت
آصف جہی که قوتِ بازوے ہمتش		ملکِ دکن ز ثانیِ صاحبقران گرفت
حسنِ تو آشکاره خراج از چمن ستاند		چشمِ تو باجِ حسن ز نرگس نہان گرفت
رعنائیِ تو در ہمه گلشن مسلّم ست		تا قامتِ تو جزیه ز سرو روان گرفت
محبوبِ خلق و جانِ جہان شد لقب ترا		چشمِ زمانه در بغلت تنگ از آن گرفت
ز آبِ رخِ تو ماہیِ بے آب آب یافت		از تابِ عارضِ تو مہِ آسمان گرفت
آبِ رخِ تو غرقِ تحیّر کند مرا		آبے ز دستِ ہمچو کسے میتوان گرفت
از رفعتِ تو چرخِ برین سرنگون مدام		پشتِ دوتاے پیرِ فلک خم از آن گرفت
نام آوری که صیتِ تو اندر زمین فتاد		آوازهٔ تو دائرهٔ آسمان گرفت
منّت کشِ عطاے تو دستِ طلب نماند		چون عرضِ حال را کفِ زرفشان گرفت
احسان بحقِّ خلقِ خداے میکنی مدام		در شکرِ نعمتت ز خجالت زبان گرفت
تا نقدِ جان بقیمتِ لطفِ تو برده ایم		بازارِ نیک نامیِ ذاتت دکان گرفت

نصفت گرے که شهرهٔ حکم سیاستش — آتش ز چشمِ نصفتِ نوشیروان گرفت

شاهین و کبک آب ز یک چشمه مے خورد — این مملکت بذاتِ تو امن و امان گرفت

چشمِ عدالتت ز کمندِ نگاهِ خویش — آهوے شوره پشتیِ شیر ژیان گرفت

از نصفتِ تو خانهٔ بیداد شد سیاه — از دادِ تو چراغ بدار الامان گرفت

کلکِ قضا شکست و عطارد مطیعِ تست — تا دستِ قدرتِ تو قلم در بنان گرفت

بر انتقام عفوِ ضمیرِ تو چیره دست — با آنکه انتقام ز دشمن توان گرفت

نظمِ قلمروِ تو بحسنِ مقاصدش — صد آفرین ز قیصرِ هندوستان گرفت

منصوبهٔ تو در تهِ مضمون رسد مدام — در انتظام - کارِ تو بالا ازان گرفت

این کهنه رسم و راهِ تو آیینِ اکبریست — پیرایهٔ نو پرتوِ شاهنشهان گرفت

عهدِ مبارکت که دلِ ما بدستِ اوست — عهدِ وفا ز خلق برسمِ کیان گرفت

در حضرتِ تو گاهِ تکلّم سروشِ غیب — از آفتاب دست بہ پیشِ دهان گرفت

از پیکرِ تو خُلقِ درونِ تو آشکار — خشمِ نهان سبق ز نهان پیکران گرفت

بیداریت بچهرهٔ غفلت بریخت آب — تا خوابِ غفلت از همه عالم کران گرفت

هر ملّت از شعارِ تو منّت کشیده است — هر مذهب از طریقِ تو فیضِ نهان گرفت

کار آگهان بکارِ تو صد آفرین کنند — هر خدمتے ز سلطنتت کاروان گرفت

داری بکار و کشتِ رعایا توجّهے — فکرِ خوشِ تو رخنه ز صد آبدان گرفت

او حصهٔ ز خرمنِ دهقان نمے برد — جز مایهٔ قلیلِ خراجے کران گرفت

دار ارتکابِ جرمِ عمل اعتراف داشت — ہر مجرمے کہ شحنۂ او در گمان گرفت

صید افگنے کہ تارِ کمندش بیک نگاہ — در عرصۂ شکار ردِ پیلِ دمان گرفت

روئین تنے کہ رستم ازو یافت بہرۂ — افراسیاب پہلو ازین پہلوان گرفت

تا در عنانِ اوست سپید و سیاہِ خلق — پیری برائے یافت کہ بختِ جوان گرفت

یکتا سخنورے کہ سند از کلامِ او — فکرِ سلیم و انوری و ارسلان گرفت

سیماب شد کدورتِ دلہائے خاص و عام — تا او بدست آئینۂ خاکیان گرفت

اقبال عرض را بمدارا خطاب کرد — انکار را بمہرِ خموشی زبان گرفت

او در برش کشید و بیکرنگیش نواخت — تا بوے ہمدمی زگلِ زعفران گرفت

دستورِ اعظمت بسپہرِ وزارتت — در آب و تاب نیّرِ اعظم توان گرفت

او بر نگینِ حکمِ تو رخشندہ گوہریست — کش در تلاشِ دستِ تو از بحر و کان گرفت

در در گہت کہ گرگِ فسون گرگ مست شد — نگذشتہ ساعتے بگلو استخوان گرفت

بگداخت ہمچو شمع ببارید اشکِ گرم — آن مردِ بے ادب کہ ترا بر زبان گرفت

تا دیوِ آسمان برخست برکشاد چشم — از کہکشان ز رعبِ تو خس در دہان گرفت

از حکمِ تو اگر سرِ مو انحراف کرد — یکسر بہر دو دست سرِ خود جہان گرفت

ہر خیر خواہ بہرہ ازین بارگہ ببرد — ہر دشمنِ تو منّت ازین خاندان گرفت

در در گہت ازان کہ برابر شدم بخاک — نامِ من اعتبار درین خاکدان گرفت

بر فرقدانِ اوجِ تفاخر بلند شد — فرقم کہ پائے بر سرِ این آستان گرفت

نخلے که در محبتِ تو کاشتم بدل
شکرِ خدا که میوه داد و استخوان گرفت

ہشدار ای ولاؔ که فلک سیرِ فکرِ تو
از حد برون گزشت و بادبان گرفت

در حالتیکه حدّادب در میان فتاد
نتوان خلافِ عقل رہ ہفتخوان گرفت

ہر نکته سنجِ بزم و نگاهِ سخن شناس
ذوق از قصیده و غزلت تا توان ـ گرفت

در خانه گر کسست ہمین منزلت بس است
فکرِ خوشِ تو داد ز اہلِ زبان گرفت

خاموش ای ولاؔ که کنون وسعتے نماند
اندر سخن که در تہِ دندان زبان گرفت

بے وجه نیست چشم عطایش که گفته اند
باید ز دستِ یارِ مے ارغوان گرفت

تا در زمانه عالمیان را صلا زنند
مدّاحِ شاه خلعتِ گوہر نشان گرفت

برخیز ای ولاؔ که کنون وقتِ التجاست
باید بکفِ دعا بسوئے آسمان گرفت

ای خسروِ خجسته ـ خطاے زبان نماند
حدّادب چو دست مرا در دہان گرفت

عمرِ تو از حساب فزون باد در شمار
ز انسان که خضر زندگیِ جاودان گرفت

اہلِ زمان ز نخلِ وجودِ تو برخورند
آدم صفت که میوه ز باغِ جنان گرفت

ملکِ دکن ز عدلِ تو گیرد کرامتے
چون شہره که نصفتِ نوشیروان گرفت

در سایهٔ تو تختِ دولت باد برقرار
ز رفعت چنانکه ظلِّ خدای جہان گرفت

دوران گره زند بگلوے مخالفت
از ہر گره که ابروی مہ طلعتان گرفت

چل ساله جشنِ عمر ـ ہمایون شود ترا
جشنے که باده از خمِ پیشینیان گرفت

افزون شود مراتبِ جشنِ تو در جہان
از ہر گره که رشتهٔ عمرِ روان گرفت

مسدس تاریخی

خوشا جشنی که در عهد بہار از فضل یزدانی   گره بندان چل سال ست در ایوانِ سلطانی
رعایا راست در دربارِ آصف حکم مهمانی   نواسنجان مدحِ شاه محو تهنیت خوانی
مه و ناهید شد شمعِ شب افروزِ گلستانش
زمین تا آسمان محوِ تماشاے چراغانش

هوا جویانِ دولت در هواے سیر گلزارش   سخن سنجانِ مدحت چشم بر دستِ گهربارش
تمنّاے مراتب در دلِ اربابِ دربارش   بقدرِ همّتِ خود فکرِ هرکس در پےِ کارش
دل یک عالمے شوقِ حصولِ مدعا دارد
دعاگویش سرِ نوکِ زبان ذوقِ دعا دارد

الٰهی تا بود دست و قلم از آستین پیدا   شود تا حرفِ مشکین بر بیاضِ کاغذین پیدا
خطِ تقدیرِ عالم را بود تا بر جبین پیدا   کند تا صنعتِ حکاک نقشِ بر نگین پیدا
کتابین چهرهٔ تهذیبِ ما با خال و خط باشد
طراز نکته چینِ کلک چون حرفِ غلط باشد

مداوین حرف بر کاغذ کند تا عنبر افشانی   ز شنجرفین رقم آتش خورد تا لعلِ رمّانی
بود تا حلیهٔ بین السطور صبحِ نورانی   کشد تا نخبهٔ خورشید از جدول الشمائی
الٰهی تا بر اوراقِ جهان نقشی ست از صدلت
بود شیرازه بندِ مملکت شاهِ جوان دولت

الٰہی تا بود نوک زبان را لذت گفتن	ہمی تا در نقاب لفظ معنی راست نہفتن
سخن گفتن بود تا در مثال بکر جان سُفتن	الٰہی تا مضامین راست رنگ و بوی شگفتن

نگار لفظ را تا جان معنی در بدن باشد
نظام الملک آصف جاہ محبوب دکن باشد

الٰہی تا بود مضمون رنگین در تہ فکرت	بتابد تا بر اوج طبع نورانی مہ فکرت
عروس نظم تا پنہانست در خلوتگہ فکرت	الٰہی تا بود اقلیم معنی را شہ فکرت

زبان خسروا طوطی شکر شکن باشد
کلام آصف ما آصف ملک سخن باشد

بسطح ارض تا نظم ممالک راست آئینی	ضوابط را بود تا در جہان ترتیب و تدوینی
نوا سنجان مدحت راست تا مضمون رنگینی	زمین و آسمان را تا بود تحریک و تسکینی

الٰہی شاہ معنی پرور ما در جہان باشد
زمین نظم را فکر بلندش آسمان باشد

بظل ایزدی طوبای ذاتت پرثمر بادا	ولی عہد تو برخوردار در ظلت پدر بادا
بزیر سایہ ات نخل مرادش بارور بادا	ز ابر قدرتت سیرابیش از آب زر بادا

ز مژگان آب دہ جاروب کش مہ سطح بستانت
ضیای چشم عالم باد قندیل گلستانت

گرہ بر گوش بدخواہان زند چرخ فلک پیہم	بکوتاہی گراید رشتہ عمر عدو ہردم

گرهِ افتد بکارِ بدسگالان جفا توام	گره از کار یارانش کشاید خالق عالم

ولا سالِ گرہ بندان بود دلخواہ آصف را

همایون باد این جشنِ همایون شاه آصف را

۱۳ ھ ۲۳

طبع‌زادِ نمکخوار دولت وظیفه یاب حسنِ خدمت خانه‌زاد باوفا عزیز جنگ **ولا**

متفرقات بر خاتمهٔ این اوراق میخواهم که برخے از احوال متفرقهٔ عهد میمنت مهدش عرضه دهم و طرح بیان را بر عنوانات مختلفه نهم ۔

(**الف**) اولینش احوال وزرائے اعظم اوست که مدار المهام نام دارند در حصهٔ اولین این کتاب ذکر کرده ام که مسند نشینی این نوباوهٔ چمنستانِ اقبال بسعی و تردد نمک خوار دیرینه اش میر تراب علیخان سر سالار جنگ صورت گرفت ۔ بقرب آوانِ حکمرانیش این فرزانه دستور از صفحهٔ روزگار گزشت ۔ و پس از آن انتظامے مستقل بروے کار نیامد که عنانِ اختیار ریاست بدست او در آمد ۔ اولین وزیر اعظمش نواب عماد السلطنه ۔ شجاع الدوله مختار الملک میر لائق علیخان سر سالار جنگ قرار یافت ۔ که ولی نعمتِ ما در ۱۸۸۳ سنه هزار و هشتصد و سه عیسوی بخلعت وزارت او را بنواخت ۔ این همین پورِ میر تراب علیخان مسبوق الذکر بود ۔ خیلے زیرک و زرنگ باهوش و هنگ ۔ طبع روشنش را جلا افزائے تمثال وزارت می گفتند و فهم و ذکایش را آفتاب اوجِ امارت مینامیدند ۔ امّا دیرینه سال نبود که گرم و سردِ روزگار را بتحمّل بذیرد ۔ و در مهامِ کار و بار سلطنت کار از غور و تعمّق گیرد ۔

زمانے نہ گذشت کہ آزادی ایشان جلوۂ خودمختاری نمود و یوماً فیوماً ناگواریہا بیفزود۔ نوبت بدینجا رسید کہ در ۱۸۸۰ء ہزار و ہشت صد و ہشتاد مسیحی باستعفای خدمت گوشۂ عافیت گزید۔ فرمان روائے ما مراعات بسیار بحق او روا داشت و تنخواہ ذکی مستعفی را بذمۂ خزانۂ عامرۂ خود گماشت۔

پس قلمدانِ وزارت را بہ امیر کبیر نواب سر آسمانجاہِ مرحوم سپرد و او گوئے سبقت از زمانیانِ خود برد۔ امیرے بود خیلے سلیم الطبع۔ بردبار۔ و استقلال رایش ضرب المثل روزگار۔ در امور جزئی و کلی بہ ولی نعمتِ خود استصواب میفرمود۔ و در خیرخواہی و اطاعت کیشی از پیشینیانِ خود سبقت برد۔ لیکن چشم ناتوان بین روزگار ہنرش را عیب کرد و آن کوہ تمکنت را در لحظۂ از پا در آورد۔ تا در ۱۸۹۴ء ہزار و ہشتصد و نود و چہار ولعیت وزارت را بہ آقائے نعمت سپردہ فارغ البال گردید۔ و نوبت کہین برادرش رسید۔

پس آقائے نعمتِ ما۔ وقار الامرا را کہ معین المہام مال بود بنواخت و بفرط اکرام خسروانہ مدار المہامِ ریاست ساخت۔ در آن زمان مؤلف این کتاب در کار و بار پاگاہش معتمد و بر تعلقات جاگیرش بصد تعلقداری نامزد بود۔ سر وقار الامرا مردے بود سادہ مزاج کہ تمکنت صوریش از سیرت تعلق نداشت۔ در کار و بار ریاست متعدی می نمود۔ ولے از حاشیہ بوسان خود غرض مجبور بود۔ تلون طبیعت و اثر نا عاقبت اندیشانِ بارگاہش محاسن او را در خفا برد۔ و بادبانِ خیراندیشی او را بہ ورطۂ تلاطم سپرد۔ در سال ۱۹۰۱ء ہزار و نہ صد و یک عیسوی از کار و بار ریاست رخصت گرفتہ در مقارن آن داعی اجل را

لبیک اجابت گفت۔ خدایش بیامرزد۔

حالا ولی نعمت مامہام دولت را بہ یمین السلطنت مہاراجہ سرکشن پرشاد بہادر سپردہ است کہ بہ بقاے خدمت پیشکاری وزارت عظم رایت پے بردہ۔ در آغاز کار چشم بینا نو عمریش را بہ تعمق می نگریست تا شب چہ زاید۔ مدتے نگزشت کہ انتظار ما تعجب مبدل شد۔ کہ صورتے برخلاف توقع می نماید۔ العظمۃ للہ ؎ بہر کہ لطف خداوند دست بر سر کرد۔ بہ راے پیر دہد منزلت جوانے را۔ خلق عمیمش دلہاے خاص و عام را بدست آوردہ است۔ از ہمین جاست کہ بدسگالش در ہیچ منصوبہ باطل بر نخوردہ اگر باہوا خواہان خود تلطف روا دارد۔ دشمنان را مستحق مدارا می شمارد۔ اصول طبعش بر جادۂ مستقیم پی می برد۔ در طریق انصاف یگانہ و بیگانہ را ہمقدم می شمرد۔ در اطاعت کیشی و رضا جوئی ولی نعمت آنمایہ کوشش بکار می برد کہ خود را با وجود اختیار اعظم محض بے اختیارے شمرد۔ اعلیٰ ترین صفاتش ہمدردی رعایاست کہ ہمچو ولی نعمت خود جان و مال را وقف رعایا کردہ است۔ خدایش نگہدارد کہ وجود باجودش بس غنیمت ست۔

(ب) درین عہد میمنت مہد چار تا معین المہام کہ بہ وزراے صیغ متعلقہ موسوم اند۔

اولین شان باعتبار قدامت۔ نواب افتخار الدولہ افتخار الملک میر یاور علیخان شہاب جنگ ست۔ کہ در زمانہ سلف صدر المہام کوتوالی و متفرقات بود۔ و حالا ہم سررشتہ کوتوالی و تعمیرات عامہ و صفائی وغیرہ باو تعلق دارد۔ امیریست فرزانہ و تجربہ کار

یگانہ ۔ در لوازم خدمت خیلے مستعد و پابندِ اوقات گرانمایہ ۔ ہمین یک ذات ست
کہ گرم و سردِ زمانہ راچشیدہ ۔ و زجر و تدبر بسیار را بچشم خود دیدہ ۔ شانِ امارتش از
روشِ پیشینیان خبرے دہد ۔ وطرز معاشرتش منت بر گوشہ نشینان می نہد ۔ خاص و
عام را بر معروضاتِ خود شان جوابے شافی از قلم جواہر رقم می طرازد ۔ و سرملتجی را بتوجہ
خاص می نوازد ۔

دومی معین المہام عدالت ۔ کہ با مور عامّہ ہم تعلق دارد ۔ نواب مشیر الدولہ فخر الملک
بہ سرفراز حسین خان صفدر جنگ بہادر باشد کہ فرایض خدمت را با ستقلال و تعمق تمام ادا
می فرماید ۔ امیریست بس لایق و لیاقت پسند و از حسن و قبح ہر کار بہرہ مند ۔
حاجتمند از ابدر گاہش بار یافتن بسیار آسان ۔ و خود غرضان سبک خیال را وجود باجودش
بس گران ۔ حقوق رعایا را بمیزان عدالت می سنجد کہ صفاتِ نامتناہی او درین اوراقِ
مختصر نہ گنجد ۔

سومی معین المہام ریاست (وزیر فوج) از خاندانِ شمس الامرائے حیدرآباد
موسوم و مخاطب بہ نواب صمصام الدولہ شمس الملک رفیع الدین خان ظفر جنگ ست کہ بسیر و
سیاحت یورپ تجربۂ این کار بدست آوردہ است ۔ خیلے فراخ دل و فیاض طبیعت
ہمشیر زادۂ ولی نعمت است ۔

چارمی معین المہام ریاست ۔ مسٹر کیس واکر سی ائی ئی ۔ از رعایای برطانیہ
یورپ زاست ۔ ولی نعمتِ ما بخصوصیت خاص او را پذیرفتہ است کہ رموز ملکت

خویش خسروان رانند که گدای گوشه نشینی تو حافظا مخروش که ما همین قدر دانیم که توجهش به اصلاح فینانس و تخفیف زواید مصارف مصروف ست ـ و طبایع زلّه ربایان خوانِ نعمتِ کرم ـ و نمک خوارانِ موروثی ـ و پروردگانِ ناز و نعم با ایشان غیر مالوف همانا مستمر و اکرم مردی ست ذی تجربه ـ که هر کار را با صولِ آن می پسندد ـ ولیکن تخفیف مصارف را به هیچیکه کار فرماست ـ نتیجهٔ آن بخوش اسلوبی صورت نه بندد ـ

والله اعلم بحقیقة الحال

تمام شد